

Technická univerzita v Liberci
**FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A
PEDAGOGICKÁ**

Katedra: Primárního vzdělávání
Studijní program: Učitelství pro základní školy
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Proměny písma ve výtvarné výchově na 1.stupni ZŠ

Changes of Calligraphy in Vizual Art Lessons at Elementary School

Diplomová práce: 09–FP–KPV–0021

Autor:
Marcela VEISOVÁ

Podpis:

Adresa:
Veltruby 284
280 02 Kolín

Vedoucí práce:
Mgr. Hana Valešová

Počet

stran	obrázků	tabulek	grafů	pramenů	příloh
106	45	1	11	18	3

V Liberci 20.4.2009

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Autor: Marcela VEISOVÁ

Datum: 20. 4. 2009

Podpis

Poděkování

Velké poděkování náleží vedoucí práce, Mgr. Haně Valešové, za podnětné rady, profesionální připomínky a vedení diplomové práce.

Ráda bych také poděkovala všem ochotným paním učitelkám, které věnovali svůj čas vyplnění dotazníků i těm, které mi umožnily zrealizovat výtvarné práce.

Poděkování patří také žákům ZŠ Býchory a ZŠ Veltruby, kteří se dobrovolně podíleli na realizaci uvedených výtvarných činností.

Děkuji za všestrannou podporu a trpělivost mé rodině.

Proměny písma ve výtvarné výchově na 1. stupni ZŠ

Veisová Marcela

DP 2009

Vedoucí práce: Mgr. Hana Valešová

Resumé

Proměny písma ve výtvarné výchově na 1. stupni ZŠ

Diplomová práce se zabývá využitím písma ve vyučování výtvarné výchovy na 1. stupni ZŠ na Kolínsku a Liberecku. Teoretická část podává přehled o historickém vývoji písma, jeho využití ve výtvarném umění a zapojení písma do vzdělávacích programů pro základní školy. Ve výzkumné části je zpracováno dotazníkové šetření prováděné v uvedených oblastech. Nosným bodem praktické části je patnáct metodických listů využitelných ve výuce výtvarné výchovy na 1. stupni ZŠ. Část metodických listů je doplněna ukázkou dětských prací a zpětnou vazbou z praktických hodin.

Summary

Changes of Calligraphy in Vizual Art Lessons at Elementary School

The graduation theses is engaged in utilisation of Calligraphy in fine Vizual Art Lessons at Elementary School in the Kolin and the Liberec regions. The theoretical part makes a survey about historical development of Calligraphy, its utilisation in fine art and integration of Calligraphy into the education programs for basic schools. In the research part there is processed the questionnaire investigation that was practised in the mentioned regions. The carrier point of the practical part consists of fifteen methodical sheets that are usable during teaching of art education at Elementary school. Some of the methodical sheets are supplemented with sample of children's works and feedback from practical lessons.

Zusammenfassung

Die Schriftverwandlungen im Zeichnen auf der ersten Stufe der Grundschule

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Schriftverwendung im Zeichnen auf der ersten Stufe der Grundschule in den Regionen Kolínsko und Liberecko. Der theoretische Teil gibt den Gesamtüberblick über der historischen Schriftentwicklung. Er befasst sich auch mit der Schriftverwendung in der bildenden Kunst und mit der Schrifteingliederung in die Ausbildungsprogramme der Grundschulen.

Der Forschungsteil dieser Diplomarbeit umfasst einen Fragebogen, der in den genannten Gebieten erstellt wurde. Der Hauptpunkt des praktischen Teils bilden fünfzehn methodische Blätter, die man im Zeichnen auf der ersten Stufe der Grundschule benutzt kann. Ein Teil der methodischen Blätter ist durch die Kinderarbeiten. und durch die Rückkopplung aus den praktischen Stunden ergänzt.

Klíčová slova

Výtvarná výchova, písmo, dotazníkové šetření, metodické listy, Rámcový vzdělávací program.

Key Words

Visual Art, Calligraphy, questionnaire Investigation, methodical Sheets, the Framework Educational Programme.

Schlüsselwörter

Kunstunterricht, Schrift, Fragebogenerforschung, methodische Blätter, Rahmenausbildungsprogramm.

Obsah

1	ÚVOD	16
1.1	VÝBĚR TÉMATU DIPLOMOVÉ PRÁCE.....	16
1.2	CÍL DIPLOMOVÉ PRÁCE.....	17
2	TEORETICKÁ ČÁST.....	18
2.1	VZNIK A VÝVOJ PÍSMO.....	18
2.1.1	CO BYLO PŘED PÍSMEM?.....	19
2.1.2	POČÁTKY PÍSMO	21
2.1.3	PÍSMO A DALŠÍ CIVILIZACE	24
2.1.3.1	Krétské písmo	24
2.1.3.2	Písmo Aztéků a Mayů.....	25
2.1.3.3	Čínské písmo.....	25
2.1.3.4	Korejské písmo	26
2.1.3.5	Vietnamské písmo.....	26
2.1.3.6	Japonské písmo	27
2.1.3.7	Hebrejské písmo	27
2.1.3.8	Fénická abeceda.....	28
2.1.3.9	Řecké písmo.....	28
2.1.4	JAK TO BYLO S „NAŠIM“ LATINSKÝM PÍSMEM?.....	29
2.1.5	KNIHTISK.....	32
2.1.5.1	Období renesance.....	32
2.1.5.2	Období baroka.....	33
2.1.5.3	Období klasicismu	33
2.1.5.4	Tisk v 19. století.....	34
2.1.5.5	Tisk ve 20. století.....	34
2.2	PÍSMO VE VÝTVARNÉM UMĚNÍ	36
2.3	VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY PRO ZŠ.....	40
2.4	ALTERNATIVNÍ OSNOVY VÝTVARNÉ VÝCHOVY PRO VZDĚLÁVACÍ PROGRAM ZÁKLADNÍ ŠKOLA	50
3	VÝZKUMNÁ ČÁST	53
3.1	CÍL VÝZKUMU.....	53
3.2	STANOVENÍ OTÁZEK A PŘEDPOKLADŮ	54
3.3	CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU	55
3.4	POPIS VÝZKUMNÉHO VZORKU	55
3.5	SBĚR DAT	55
3.6	PRŮBĚH VÝZKUMU	56
3.7	ANALÝZA DOTAZNÍKŮ.....	57
3.7.1	ANALÝZA VÝZKUMNÉHO VZORKU	57
3.8	VÝSLEDKY VÝZKUMU	59
3.9	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ.....	69

4	PRAKTICKÁ ČÁST.....	70
4.1	ÚVOD.....	70
4.2	METODICKÉ LISTY.....	71
4.3	ZHODNOCENÍ PROVEDENÝCH ÚKOLŮ	99
5	ZÁVĚR.....	103
	Seznam použití literatury.....	99
	Slovníček užitých pojmů.....	101
	Seznam obrázků.....	104
	Seznam příloh.....	105
	Seznam obrázků v příloze.....	106
	Seznam zkratk.....	107

1 ÚVOD

„Naivní malíři jsou dospělé děti, které najednou vzali tužku nebo štětec a tím prvním pohybem ruky na čistou plochu zjistili, že obrazy jsou nejen jejich dětským hřištěm, ale i obranou proti nudě, hojivou krásou, prostou jak léčivé byliny.“

(Bohumil Hrabal)

1.1 VÝBĚR TÉMATU DIPLOMOVÉ PRÁCE

V rámci specializačního předmětu Základy písma jsem se naučila vnímat písmo nejen jako sdělovací prvek, ale také se zaměřit na jeho estetickou stránku. Vzhledem k mým domněnkám, že učitelé nepracují s písmem jako s estetickým prvkem, jsem se rozhodla zpracovat téma písma a jeho využití v hodinách výtvarné (estetické) výchovy ve své diplomové práci.

První myšlenkou bylo, proč písmo, které žáci využívají téměř ve všech předmětech, nevyužít i v rámci výtvarné výchovy. Pravdou je, že spouště dětí činí písmo potíže, a to i ve vyšších ročnících. Většinou je tomu tak u dětí s poruchami učení. Proto si myslím, že pokud žáci uchopí písmo za jiný konec, než například v hodinách psaní a podívají se na písmo i z jiného úhlu, pochopí, že psaní a osvojování písmen nemusí být náročné a nezábavné, ale někdy je to docela legrace. V hodinách výtvarné výchovy mohou žáci zapojit i svou kreativitu a fantazii a neohlížet se na předepsanou formu, což je pro ně rozhodně příjemnější.

Zpracovala jsem tedy patnáct metodických listů, které by měly inspirovat pedagogy a měly by pro ně sloužit jako náměty k využití písma ve výtvarné výchově. Prvotním krokem však bylo zjistit od učitelů výtvarné výchovy, zda písmo využívají, při jakých technikách, kde čerpají náměty atd.

Moje diplomová práce by tedy měla pedagogy přesvědčit o tom, že i písmo má ve výtvarné výchově své čestné místo a měla by jim pomoci při jejich další práci. Doufám, že jednotlivé činnosti budou učitelé rádi ve svých hodinách využívat a pro žáky budou zajímavé i přínosné.

1.2 CÍL DIPLOMOVÉ PRÁCE

Cílem diplomové práce je objasnit poznatky o vývoji a historii písma, o jeho druzích a o práci výtvarných umělců s písmem. Dále budeme zjišťovat aktuální situaci využívání písma ve výtvarné výchově prostřednictvím dotazníku zadaného učitelům 1. stupně ZŠ. Reflexí na zjištěný stav bude vytvoření řady výtvarných úkolů vztahujících se k práci s písmem z výtvarného pohledu. Jednotlivé metodické listy budou zpracovány a některé výtvarné aktivity realizovány na 1. stupni ZŠ, následně zhodnoceny a zdokumentovány.

2 TEORETICKÁ ČÁST

Úvodní kapitola teoretické části obsahuje krátký přehled historického vývoje písma, dále pojednává o konkrétních písmech jednotlivých civilizací, poněkud odlišných od naší latinky. Je zde také nastíněn vynález knihtisku a jeho časový vývoj. V další kapitole se budeme zabývat propojením písma a výtvarného umění. Závěr teoretické části je věnován srovnání dvou vzdělávacích programů pro základní školy a alternativním osnovám výtvarné výchovy.

2.1 VZNIK A VÝVOJ PÍSMO

Tato kapitola je volným zpracováním publikací Vývoj písma v kostce (Čapka, Santlerová, 1994), 5000 let písma (Kéki, 1984), Z historie evropské knihy (Kneidl, 1989) a Písmo ve výtvarné výchově (Slezák, 1989). Zabývá se předstupni písma, jeho vznikem a časovým vývojem v různých civilizacích i u nás.

„Každé jednotlivé písmeno je znak určité hlásky. Současně však je drobným výtvarným dílem a jako takové může být vnímáno i zcela nezávisle na textu.“ (Slezák, 1985, s. 8)

2.1.1 CO BYLO PŘED PÍSMEM?

Písmo není vynálezem jedince, ale společným dílem mnoha pokolení. Počátek vývoje písma je spojen s mnemotechnickými značkami. Tyto značky měly sdělovat nejprve praktickou zprávu, následně i myšlenky tehdejších obyvatel naší planety.

Některé etnické menšiny dodnes nemají vlastní písmo a předávání informací u nich probíhá pomocí primitivních prostředků – předstupňů písma.

Mezi dříve užívané znakové systémy patří například **vlastnické značky**, které byly využívány národy Evropy a Asie. Tyto značky užívali hlavně chovatelé dobytka, jemuž byla vlastnická značka vypalována železnou tyčí do kůže nebo rohu. Nejčastější značky byly kříže, kruhy, kosy, hvězdy, vidle a další.

Dále do mnemotechnických prostředků patří **vrubové hůlky** užívané například k evidenci zapůjčených věcí. Na hůlku se vyřezaly vroubky, hůlka se rozpůlila a věřitel i dlužník získali každý jednu část. To předcházelo případným pozdějším sporům o majetek. Dodnes užíváme v běžné řeči spojení „máš u mne vroubek“, což pravděpodobně souvisí právě s vrubovými hůlkami. V Anglii se vrubovky užívaly ještě v 18. století k potvrzování zaplacených peněz na daňových úřadech.

V Číně sloužily k předávání informací o množství **uzlové značky**. Na šňůrky z rákosu a třtiny se přivazovaly uzly ze třtiny nebo slámy. Inkové ze Střední a Jižní Ameriky pak ve 13. století užívali uzlové značky ve státní správě a nazývali je **kipu**. Kipu tvořila hlavní různě barevná šňůra, kdy například žlutá označovala zlato, bílá stříbro, modrá náboženství, či zelená obilí. Na hlavní šňůru byly navázány vedlejší šňůry vyjadřující množství.

V západní Africe se informace předávaly pomocí **řetězců mušlí** zvaných **aroko**. Jedna samostatná mušle znamenala zápornou odpověď, dvě mušle natočené k sobě znamenaly přátelství a otočené od sebe vyjadřovaly nepřátelství.

Mušle využívali i severoameričtí Indiáni, kteří je i barvili. Každá barva měla svou symboliku – bílá mušle vyjadřovala mír, rudá válku, černá nebezpečí. Tyto barevné řetězce mušlí byly nazývány **vampum** (Čapka; Santlerová, 1994).

Bylo žádoucí předávat si zprávy, které budou srozumitelné pro každého bez ohledu na jazyk, kterým hovoří. Tuto výhodu mělo **písmo obrázkové (piktografie)**.

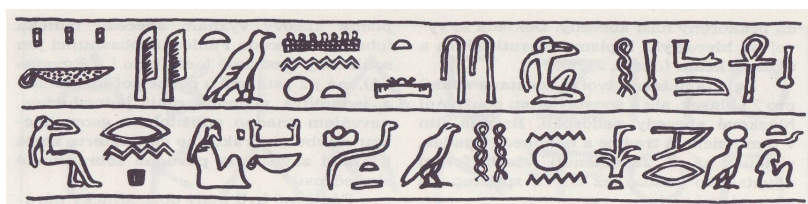
Již v období mladého paleolitu se objevovaly jeskynní kresby, tehdy ještě jednobarevné. Až v období střední doby kamenné, tedy mezolitu (9 000 – 5 000 let před naším letopočtem), se objevují kresby vícebarevné znázorňující člověka i zvířata v pohybu. Jeskynní kresby mají stylizovanou podobu a zobrazovaný předmět je vyjádřen jen několika čarami. V mladší době kamenné tj. v neolitu byl tento odklon od skutečné podoby ještě znatelnější a vedl k vyjadřování pomocí symbolů. Piktografii v podstatě využíváme dodnes v podobě dopravních značek nebo lebky se zkříženými kostmi na jedovatých látkách. Piktogramy se tedy začaly proměňovat v obrázky podobné značkám. Tak vzniklo **pojmové písmo (ideografie)**. Toto písmo vyjadřovalo poněkud širší myšlenku než původní obrázky. Například kotouč s paprsky představoval slunce, postupně ho však lidé začali používat i pro označení tepla či teplého počasí. Jednotlivé znaky ideografie se nazývají ideogramy. Ideogramy jsou jakýmsi univerzálním prostředkem dorozumění a nesouvisejí s konkrétní zvukovou podobou pojmu. Například obraz domu může znázorňovat chatrč i palác.

V životě tehdejších lidí se často vyskytovaly stejné pojmy, proto se některé znaky spojily s určitým slovem i jeho zvukovou podobou.

Před více než třemi tisíci lety byl člověk nucen si uvědomit rozdělení slov na jednotlivé prvky, na hlásky. Národy začaly mít problém pojmenovat nově objevená místa nebo panovnické rody. Pro nová slova tedy tvořily zvláštní znaky, které psaly postupně vedle sebe a jejich počáteční hlásky dávaly dohromady nové slovo. Od tohoto způsobu se časem přešlo ke znakům, z nichž každý představoval jednu hlásku. Toto psaní písmen tedy zaznamenává jen zvukovou podobu slova bez ohledu na vyjadřovaný obsah (Kéki, 1984).

2.1.2 POČÁTKY PÍSMO

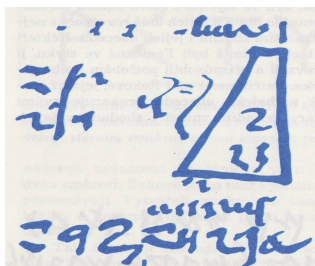
Kneidl (1989) ve své publikaci uvádí, že za prapůvod evropských písmen užívaných dodnes jsou považována písma z Egypta a Mezopotámie. Odborníci však stále vedou spory o stáří písem. Podle anglických vědců je nejstarším známým písmem **hieroglyfické písmo** z Egypta. Byly objeveny nápisy na kameni a později na papyru z doby před rokem 4 000 př. n. l. až do poloviny třetího století našeho letopočtu. Během této doby písmo prošlo značným vývojem. Následující ukázky písem jsou převzaty z knihy M. Slezáka (1985).

Obrázek 1: Hieroglyfy

Cesta běžela od obrázkových ideogramů před slabiky k hláskovému písmu. Vznikla tak staroegyptská abeceda o 24 písmenech. Tato abeceda však nebyla zcela promyšlená. Egypťané stále označovali pomocí jediného znaku celá slova. Hieroglyfy sloužily hlavně k monumentálním nápisům, tehdy byly ryty do kamene.

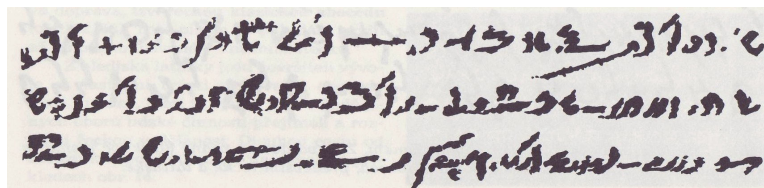
Znatelnější užívání písma se projevilo po vynálezu papyru a z něho vytvořených svitků (2 200 – 1 500 př. n. l.). Díky papyru začali písaři některé značky zkracovat a zjednodušovat, tak vzniklo **písmo hieratické**. Toto písmo bylo užíváno ke světským účelům a hieroglyfy byly nadále užívány k účelům posvátným.

Obrázek 2: Písmo hieratické

Dalším zjednodušením (asi v 6. století př. n. l.) vzniklo **písmo démotické**, představující lidovou podobu hieratického písma, které dále užívali jen kněží. Démotické písmo bylo jednodušší a rychlejší, stále mu však chyběly znaky pro samohlásky.

Ani toto písmo nebylo věčné. Egypt ztratil svou samostatnost a do popředí se dostala řečtina a její písmo.

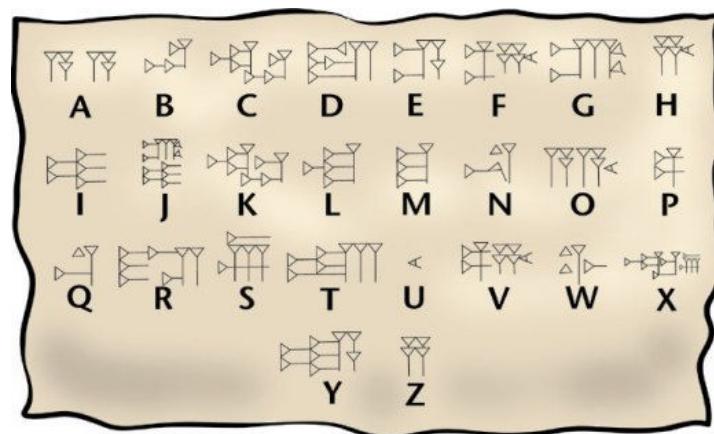

Obrázek 3: Písmo démotické

Další oblastí, v níž vzniklo písmo, byla Mezopotámie, tehdy obývaná národem Sumerů. Zde bylo písmo původně majetkem kněží. Sumerové psali na hliněné tabulky, do nichž ryli dřevěnými rydly. Pokud chtěli tyto tabulky zachovat pro pozdější dobu, bylo nutné je vypálit. Díky jejich trvanlivosti, získané vypálením, byly zachovány až do naší doby. Tam, kde písař nasadil rydlo šikmo a přitlačil, vznikly hlubší a výraznější linie, proto nazýváme toto písmo písmem klínovým.

Klínové písmo bylo využíváno asi 3 000 let zhruba do roku 100 př. n. l., kdy jeho poslední formu novobabylónskou zastoupilo písmo aramejské. Klínové písmo totiž mělo sedm stupňů vývoje. Ve druhé a třetí fázi vývoje došlo k přechodu od obrázkového písma právě k písmu klínovému. V těchto fázích se změnil i směr psaní, kdy se začalo psát odleva doprava. Ke zjednodušení písma došlo v šestém vývojovém stupni, který je označován jako doba asyrská (1 800 – 600 př. n. l.). Počet značek se zmenšil na 510, používalo z nich bylo však jen 300. Definitivní zánik klínového písma nastal po porážce Babylónu Peršany.

Klínové písmo převzali okolo roku 2 350 př. n. l. Chetité. Tento národ byl další vyspělou civilizací té doby hned vedle civilizace asyrsko-babylónské a egyptské. Chetité nepatřili mezi původní obyvatele Malé Asie, ale přišli z východu. Chetité používali písmo hieroglyfické, které vynalezli nezávisle na Egypťanech odvozením od písma obrázkového. Později byl přidán klínopis. Znaky ryli do kamene nebo psali na dřevěné destičky potažené plátnem a natřené vápnem, pomocí štětce namáčeného do tuše. V této době se také psalo na olověné proužky, z nichž se dal text snadno smazat a proužky se tak mohly používat znovu.

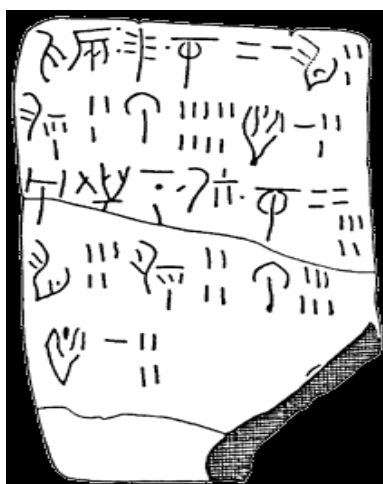
Obrázek 4: Klínové písmo

2.1.3 PÍSMO A DALŠÍ CIVILIZACE

V následující kapitole je zahrnut vývoj písem jednotlivých civilizací, která se svým původem i tvarovostí liší od písma nám známého. Vložené obrázky jsou vyňaty z publikace Slezáka (1985).

2.1.3.1 Krétské písmo

Kréta byla už před naším letopočtem významným obchodním střediskem. Vznikla zde vyspělá civilizace, jejíž kultura a umění sahalo až k sousedním národům. První písemné památky objevil archeolog Arthur Evans. Nalezl tisíce tabulek z pálené hlíny popsaných hieroglyfy a jinými písemnými znaky. Po prozkoumání tabulek bylo zjištěno, že tabulky jsou zaplněny třemi typy písma. První typ obrázkového charakteru nazval minojskými hieroglyfy. Druhý a třetí typ svědčil o lineární proměně písma, proto je nazval lineárním typem A a lineárním typem B. Při dešifrování lineárního písma typu B bylo zjištěno, že slova se oddělují svislými čarami a znaky tohoto písma jsou slabičné. Těchto slabičných znaků bylo celkem 88. Lineární písmo typu A a minojské hieroglyfy dosud nikdo nerozluštil.

Obrázek 5: Lineární písmo A

2.1.3.2 Písmo Aztéků a Mayů

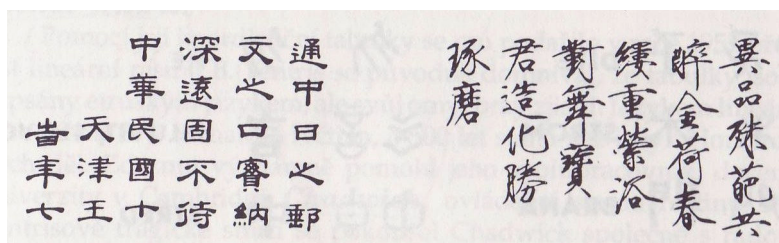
Obrázkové rukopisy Mayů a Aztéků byly biskupem Diegem de Landa spáleny na hranici. Proto se do dnešní doby dochovaly pouze čtyři mayské kodexy a o něco více aztéckých písemných památek.

Původní obyvatelé Mexika psali na jelení kůži a dva druhy rostlinných vláken. Jeleníci pak nahradilo lýko fíkovníku, které Mayové natírali vápnem. Aztékové nahrazovali lýko fíkovníku vláknem z agáve a natírali ho škrobem. Vzniklé pruhy se pak skládaly jako leporelo, které se ukládalo mezi dřevěné desky.

Aztékové a Mayové převzali písmo od starých Mixtéků. Aztécké písmo bylo spíše obrázkové. Postavy na obrázcích postrádaly plastičnost, chyběla perspektiva, zobrazovány byly vždy z profilu. Písmo Mayů se odlišovalo tak, že každý znak byl zakomponován do malého čtverce.

2.1.3.3 Čínské písmo

V 18. století před naším letopočtem vznikla na území dnešní Číny říše Šang-Jin. Nejvíce poznatků z této doby nám přináší obrázkové nápisy na volských a jeleních kostech a na želvích krunýřích. Původní čínské obrázkové písmo mělo stylizovaný charakter zobrazovaného předmětu. Později se objevovaly znaky, které se nevztahovaly k zobrazovanému předmětu. V dnešní době čínské písmo připomíná svůj obrázkový původ jen velmi vzdáleně.

Obrázek 6: Stará čínská kaligrafie

Jako psací materiál Číňané používali bambusové destičky. Tvar těchto destiček zřejmě zapříčinil psaní odshora dolů. Obratem v historii písma bylo hedvábí, tuš a štětce ze zaječích chlupů. Tahy se díky štětci staly zaoblenější a estetičtější. Čína je také kolébkou papíru. První zmínka je z roku 105 př. n. l. Do Evropy se však dostal až o tisíc let později.

2.1.3.4 Korejské písmo

Korejci převzali už na přelomu letopočtu čínské znakové písmo, které používali až do konce 19. století. Avšak v 15. století bylo vytvořeno korejské hláskové písmo. Bylo jednoduché, logické a snadno osvojitelné. Originální je, že grafická podoba písmene prozrazuje místo jeho artikulace. Písmena jsou řazena do slabik o půdorysu čtyřúhelníku se dvěma až čtyřmi písmeny a jsou psána do svislých řádků zprava doleva. Dnešní korejština má 40 písmen (19 souhlásek, 10 samohlásek a 11 dvojhlásek).

2.1.3.5 Vietnamské písmo

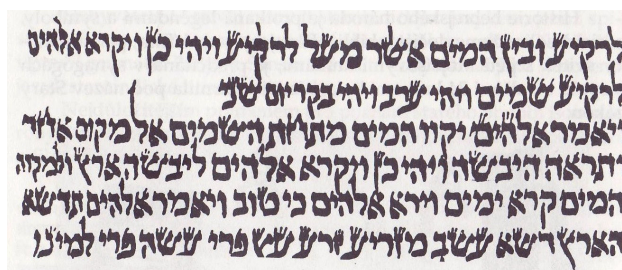
Vietnamci psali svou literaturu až do 19. století čínsky. Od 14. století se část tvorby začala psát systémem písma odvozeného z čínských znaků, tzv. annámské znaky. V 17. století se misionáři snažili pro zápis vietnamštiny využít latinku. Ve 20. století se latinizovaný zápis vietnamštiny stal hlavním a později i jediným prostředkem psané vietnamštiny.

2.1.3.6 Japonské písmo

Japonci už ve 4. století převzali znaky čínského písma k zápisu japonštiny. V 8. století Japonci zjednodušili některé čínské znaky a vytvořili slabičné písmo zvané katakana. Toto písmo tvoří celkem 71 znaků. Samohlásek má japonština pouze pět. Od roku 1942 japonské písmo směřuje vodorovně zprava doleva a knihu otvírají Japonci zleva.

2.1.3.7 Hebrejské písmo

O původním písmu na území Palestiny nejsou dochovány žádné památky. Víme, že se užívalo písmo klínové, později hláskové, které mělo hranatá a úzká písmena. Velký zlom nastal v letech 598 – 586 př. n. l., kdy judské království upadlo do babylónského zajetí. Když pak dobyli Babylón Peršané, byli židovští vyhnanci posláni zpět do své vlasti. Tak převzali aramejskou abecedu, která se stala velmi oblíbenou. Během následujících dvou stech let se zrodilo kvadrátní židovské písmo, které je užíváno dodnes. Každé písmeno této abecedy vyplňuje malý čtverec, řádky směřují zprava doleva a listy se obrací zleva. V hebrejském písmu se neoznačovaly samohlásky, což vedlo k různému čtení textu. Správné čtení se tradovalo jen ústně. V 6. století se samohlásky označovaly tečkami nad písmeny, tento způsob se však nezachoval.

Obrázek 7: Hebrejské písmo

2.1.3.8 Fénická abeceda

Féničané osidlovali východní pobřeží Středozemního moře. Dlouho žili pod nadvládou Egypta, ale od 14. století př. n. l. se jim podařilo se osamostatnit. Féničané užívali egyptské hieratické písmo, později si vytvořili vlastní abecedu. K označení počáteční souhlásky slova se v této abecedě používalo slovo pro celý pojem (například dům = béth a hlásku „b“ vyjadřovali také béth). Féničané zapisovali jen souhlásky, samohlásky si musel čtenář domyslet podle kontextu. Písmena psali zprava doleva a zpočátku nedělali mezery mezi slovy. Později začali slova oddělovat tečkou.

2.1.3.9 Řecké písmo

Řecké abecedě říkáme alfabeta a staří Řekové se ji naučili od Féničanů. Usuzujeme tak mimo jiné podle podobnosti názvů písmen.

Fénické „alef“ je řecké „alfa“, „béth“ je „beta“, „gimel“ totéž co „gama“, podobně „daleth“ je „delta“ (Kéki, 1984, s. 98).

Dalším důkazem o přijetí řecké abecedy od Féničanů je shodný tvar osmi písmen a pořadí písmen v abecedách, které je téměř totožné. Jako poslední můžeme uvést shodný směr řádků zprava doleva.

2.1.4 JAK TO BYLO S „NAŠIM“ LATINSKÝM PÍSMEM?

Dlouhá staletí se naši předkové domnívali, že latinské písmo pochází výhradně z písma řeckého. Toto tvrzení bylo vyvráceno až v 19. století německým historikem Theodorem Mommsenem, který tvrdí, že vznik latinského písma ovlivnilo písmo etruské a řecké.

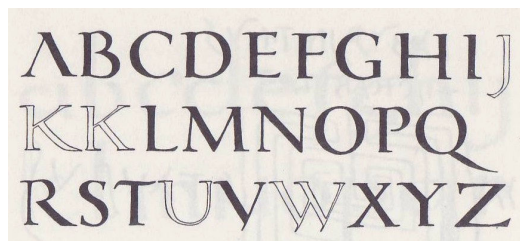
Kéki (1984) uvádí, že Římané se hláskové písmo naučili od Etrusků a jen čtyři v etruštině chybějící písmena (B, D, O, X) převzali od řeckých kolonistů. Etruskové však nerozlišovali znělé a neznělé souhlásky. Proto jim pro B a P, D a T, G a K stačila tři písmena. Vynechali tak řeckou betu – B, deltu – D a pro označení G a K zavedli z gamy písmeno C. Římané ale nebyli spokojeni s dvojitým čtením písmene C, proto bylo roku 312 př. n. l. rozhodnuto, že C se bude vyslovovat jen jako písmeno K a písmeno G se vytvořilo přidáním vodorovné čárky k písmenu C. Zároveň bylo v tuto dobu odstraněno z abecedy písmeno Z. Dvojitou podobu mělo i písmeno I, které označovalo I a J, písmeno V se četlo jako V a U, podle umístění ve slově. Konečná podoba latinské abecedy vypadala tedy takto: A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T V X Y.

Latinská abeceda ze 4. – 3. století př. n. l. nerozlišovala velká a malá písmena, všechna byla tedy stejně vysoká a tahy byly stejně silné. Písmena stála kolmo a byla vytvořena jednoduchými geometrickými prvky. Některé tvary písmen už měly v této době svou trvalou podobu přetrvávající dodnes.

Slezák (1985) popisuje vývoj latinské abecedy takto:

Ve druhém století před naším letopočtem vznikla tzv. ŘÍMSKÁ KAPITÁLA. Ta představovala slavnostní písmo tesané do kamene. Můžeme ji zařadit k vrcholům písařské tvorby všech dob. Písmo bylo ovlivněno písařskou technikou a písařskými nástroji. Tyto vlivy kapitálu dělí na kvadratickou a rustickou.

KVADRATICKÁ KAPITÁLA (čtvercová) byla charakteristická silnými i slabými tahy, kterých se docílilo seříznutým hrotem a držením perka. Silné čáry byly většinou svislé a vodorovné tahy měly slabý vlasový charakter, což dodávalo písmu slavnostní vzhled.

Obrázek 8: Kvadratická kapitála

RUSTICKÁ KAPITÁLA (venkovská) byla poněkud volněji podána, nepůsobila tak slavnostně a byla i jednodušší pro psaní. Seříznutá ploška pera se stavěla téměř kolmo k papíru, což zapříčinilo, že na rozdíl od kvadratické kapitály byly silnější tahy vodorovné.

Obrázek 9: Rustická kapitála

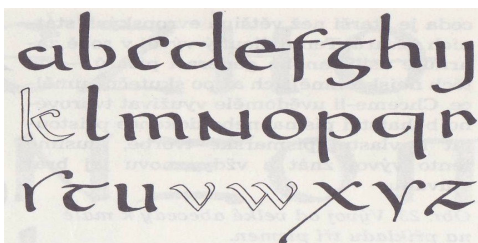
Dalším vývojem latinky vznikla ŘÍMSKÁ KURZÍVA vycházející z přirozeného pohybu ruky a byla tedy nakloněna doprava. Její tvary byly jednodušší pro psaní a více zakulacené, objevoval se náznak spojování písmen. Rychlejší psaní kurzívy proniklo do některých tvarů a dalšího vývoje písma a vzniká tak unciála.

UNCIÁLA se objevila ve 4. století n. l., písmo bylo zakulacené, což způsobovalo horší čitelnost. Některá písmena byla přetažena nad účarí.

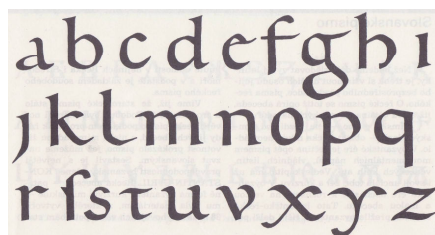
Obrázek 10: Uнциála

POLOUNCIÁLA byla dalším stupněm ve vývoji písma. Měla již více minuskulních tvarů, docházelo i ke spojování písmen, avšak bez rozlišení malé a velké abecedy.

Obrázek 11: Polounciála

KAROLÍNSKÁ MINUSKULE vznikla v 8. století za vlády Karla Velikého. Splňovala požadavky tehdejší doby na vytvoření čitelného, jednoduchého a úsporného písma. U karolínské minuskule byla uplatněna čtyřlinková psací osnova pro písmena se střední výškou a písmena se spodním či horním dotahem.

Obrázek 12: Karolínská minuskule

V tomto období byl tedy dokončen vývoj latinky od velké abecedy až k minuskulím. Následně byla doplněna jen rozlišovací znaménka a římské číslice byly nahrazeny jednoduššími arabskými.

2.1.5 KNIHTISK

Jan Gutenberg zasahuje do vývoje písma v polovině 15. století svým vynálezem knihtisku. Již dávno před Gutenbergovým knihtiskem používali Číňané pohyblivé značky slov, z nichž otiskovali celé stránky. V Evropě používali otiskování především zlatníci. Objevovaly se tzv. deskotisky, kdy se do dřeva vyryla a následně otiskla celá stránka.

Gutenbergův vynález byl založen na volném pohybu liter, z nichž se skládaly stránky. Bylo objeveno i odlévání liter do kovu pomocí negativní matrice a byly vytvořeny nástroje na ruční odlévání. Vynalezen byl také tiskařský lis, který zastával v knihtisku důležitou úlohu a umožňoval tisk na papír. Důležitou součástí bylo také využití a úprava barvy pro tisk.

2.1.5.1 Období renesance

Tisk se rychle šíří po Evropě a do dalšího vývoje zasahují tiskaři využívající humanistické písmo. Humanismus se rodí v Itálii, jež je také sídlem antického umění. Antické umění je charakteristické monumentálními nápisy a díky obdivu těchto nápisů se v období renesance rodí staronová antikva. Písmo má v této době geometrický základ a jeho konstrukce je přesně matematicky propočítána na rozdíl od antických umělců, kteří se řídili pouze citem. V tomto období se objevuje humanistická majuskule, minuskule i kurzíva. Kurzíva je písmem značně elegantním, ale zároveň jednoduchým a čitelným. V době, kdy byl vynalezen knihtisk, se tato písma dostávají i za hranice Itálie. V tištěných knihách je najdeme v podobě tzv. gotikoantikvy, později antikvy. Antikva je písmo okrouhlých tvarů, má poměrně vysoké dotahy a písmena jsou zakončena serify. V humanismu můžeme též narazit na písmo zvané italika. Díky odlišným vlastnostem rydla je písmo úspornější, se sklonem doprava a zachovává si lehkost rukopisu. Antikvy a italiky projevily velkou životaschopnost, používány byly po celé Evropě téměř dvě stě let.

2.1.5.2 Období baroka

Rozdíl v písmu mezi obdobím renesance a baroka (a to především v charakteru stránky a detailů v písmové kresbě) není pro laika příliš znatelný. Z toho důvodu jsou barokní antikvy uváděny jako antikvy přechodného období. Jsou na pomezí mezi vnitřní harmonií renesančního písma a elegancí a napětím písma klasicistního. Všimnout si můžeme většího kontrastu silných a slabých tahů v kresbě písmene. Stále více je uplatňován vliv rydla, ale konstrukce písma má pořád matematický základ. Barokní písmo je na rozdíl od renesančního charakteristické využitím ornamentálních dekorativních prvků. Písmo je plasticizováno a získává podobu květinového dekoru.

Tato písma dnes již upadla v zapomnění, jen občas se s nimi můžeme setkat v soudobé grafice.

2.1.5.3 Období klasicismu

Období klasicismu zahrnuje nový zájem o antiku, rozum a přírodu. To všechno mělo vliv i na písmo, které mělo ještě více kontrastnější silné a slabé tahy, obraz písma byl více zhuštěn, zdobné serify byly nahrazeny vlasovou čarou. Písma tohoto vzhledu se nazývala klasicistní antikva, jež se dostala do celé Evropy a dodnes patří k výbavě všech větších tiskáren.

2.1.5.4 Tisk v 19. století

Devatenácté století je stoletím průmyslové velkovýroby. Také v tiskařství je umělecké řemeslo nahrazeno strojem. Kniha již není výtvozem jedné osoby, ale na jejím vzniku se podílí několik pracovníků tiskárny. Začíná se objevovat plakát a vzniká odvětví propagační grafiky. Za tímto účelem vznikají nové druhy písma, mnohdy velmi podivné a nahrazují dosavadní jednoduchost a vyváženost. Dříve užívaná klasicistní antikva se mění na širokou tučnou antikvu a nízkou tučnou antikvu, kdy se písmo rozšiřuje nebo naopak protahuje do výšky. Písmo je navíc různými způsoby dekorativizováno.

V průběhu 19. století vznikla také písma nazývána lineární písma *serifová*. Kontrast silných a slabých tahů těchto písmen mizí. Serify jsou čtyřhranné a stejně silné jako tah písmene. Písma jsou opět různě široká, různě tučná a zdobená. Další proměnou obrazu písma vznikaly tzv. *italienky*, což byla písma se zesílenou horizontální částí. Vertikály, šikmé linie a oblouky byly naopak zúžené a celkový dojem působil značně dekorativně. Dalším dekorativním písmem byly *toskány* vzniklé rozštěpením serifů. Devatenácté století přineslo též písmo odlišné od všech ostatních. Toto písmo s názvem *grotesk* bylo omezeno na základní konstrukci, zbavené serifů a linie byly stejně silné.

2.1.5.5 Tisk ve 20. století

Podle Slezáka (1985) je hlavním objevem 20. století fotosazba, rozšířena především v 50. letech. Fotosazba nahrazuje fotomechanickým procesem celý složitý postup ruční i strojové sazby užívající kovové litery. To umožňuje tiskárnám rozmnožit dosud nevídaným způsobem zásobu písmových druhů a možnosti fotosazby vyvolávají erupci tvorby i nabídky obrovského množství písem, která se ze značné části přizpůsobují jejím potřebám.

V tomto století se výrazně rozvíjí lineární *bezserifová písma – grotesky*. Pronikají do novinové i knižní sazby, kde byly nejprve omezeny na technickou literaturu, dnes je najdeme i v jiných žánrech. V propagační grafice se rozvíjí písma vycházející z rukopisů tzv. *tiskové skripty*. Dělí se na *kaligrafická písma* a *volně psaná písma*. Kaligrafická písma mají rozdíly v tloušťce tahu a volně psaná písma se opírají o výrazný osobitý rukopis, který jim dodává údernost a naléhavost.

Naše současná společnost si vytváří stále nová písma. Písmo se využívá ke zhotovení propagačních materiálů, na výzdobu výloh odchodů, na vývěškách, v politické propagaci a v dalších a dalších formách. Je i nezbytnou součástí našich škol především v podobě rukopisných nápisů. Je zřejmé, že vývoj písma neustrnul ani v dnešní době plné počítačů a další techniky, a každý z nás je svědkem jeho stále proměnlivosti.

2.2 PÍSMO VE VÝTVARNÉM UMĚNÍ

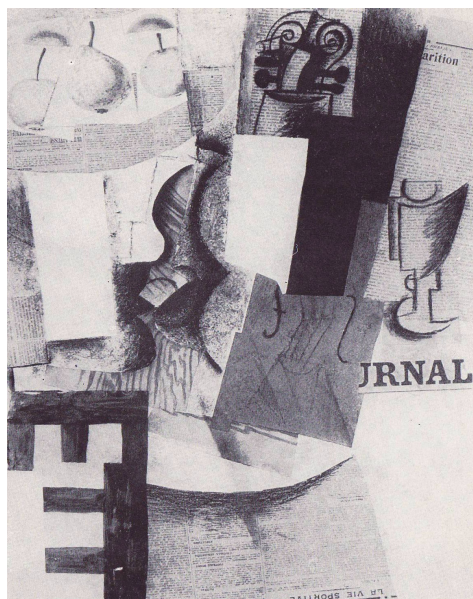
Tato kapitola vychází z publikace *Písmo a obraz* (1971) od Ludovíta Petránského, která se zabývá využitím písma ve výtvarném umění.

Každodenní život je obklopen písmem, vyskytujícím se v různých formách a spoluutvářejícím naše prostředí. Tento svět písma vnímáme tradičně – významově, ale i čistě vizuálně – esteticky. Právě po této estetické stránce vnímají písmo výtvarní umělci. Otvírají svět bohatých výtvarných možností a nových tvořivých postupů, kde písmo ve struktuře uměleckého díla přichází s netradičním komunikativním posláním. Využití písma v obraze můžeme považovat za jeden ze znaků umění 20. století, čemuž nasvědčuje zájem umělců o nový materiál a množství výstav za posledních padesát let. Problematika písma tvoří významnou složku tvorby světových, ale i našich českých a slovenských výtvarných umělců.

Písmo bylo užíváno ve výtvarném umění již v dávných dobách. Nejprve šlo o piktogramy, které byly převážně obrázkovým popisem myšlenky nebo zprávy. Tak umožnilo umění vznik obrázkového a později hláskového písma. Písmo ve výtvarném umění muselo absolvovat přechod od znaku vázaného na konkrétní předmět, přechod k abstrakci a nadále sloužilo člověku jako důležitý komunikační prostředek.

Důležitým objektem zájmu výtvarníků se stalo písmo hlavně ve 20. století. Vyvolaly ho rozličné podněty. Hlavní význam začlenění fenoménu písma do díla spočíval v jeho zhodnocení jako nového estetického a výtvarného prvku. Pro velkou část autorů je písmo materiálem, který poskytuje zdroj velkoměstské civilizaci, v jiných případech se vyskytuje jako nedešifrovatelné zobrazení pocitů a duševních pochodů, které vznikají v umělci při jeho vztahu k okolnímu světu. Pro mnohé umělce se tedy písmo stalo hlavním tématem tvorby a výrazně charakterizuje jejich snahy.

První využití písma ve výtvarném umění 20. století můžeme zaznamenat v tvorbě kubistů. Úvodní fázi použití písma v tvorbě kubistů otevírá George Braque obrazem „Portugalec“ z roku 1911. Autor v něm pomocí šablony namaloval písmena latinské abecedy. V roce 1912 vznikají jeho první koláže, v nichž už využívá konkrétní materiály. Písmo se pak v tvorbě Pabla Picassa, Juana Grise a dalších představitelů kubismu objevuje v podobě zápalkových škatulek, obalů z tabáku, útržků z novin, stran z knih a podobně.

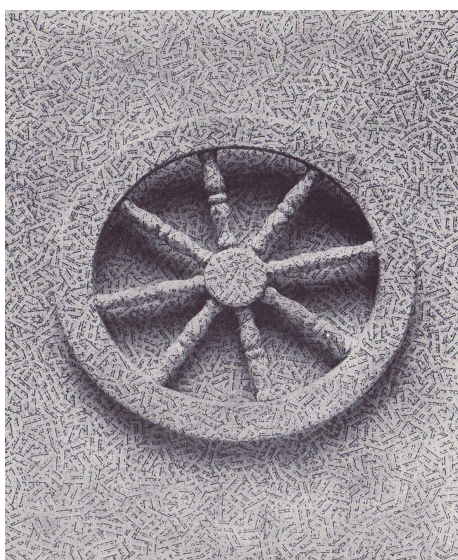

Obrázek 13: Koláž Pabla Picassa

Písmo můžeme spatřit i v dílech futuristů. Filippo Tommaso Marinetti, Umberto Boccioni či Gino Severini malují písmena nebo číslice do svých obrazů jako důležitý formální komponent, který je podřízený celkové kompozici, zároveň však používají i kolážové postupy.

Na kubistickou koláž navazují i dadaisté, především Kurt Schwitters, který ve svých dílech používal papírové výstřižky, útržky novin, obaly z nápojů i samotná písmena.

V konstruktivismu, či neoplasticismu hledají umělci v písmu především jeho architektonickou stavbu, vizuální účinek, technický charakter. V tomto smyslu pracují s písmem Camille Bryen, Wolfgang Schmidt, Diter Rot a Ferdinand Kriwet, kteří používají buď sázené písmo, nebo ho konstruují. Příbuznost této tendence s kritickým uměním nebo op-artem, demonstruje dílo Victora Vasarelyho, který používal ve svých dílech latinku. Mezi nejvýznamnější představitele směru využívajícího mechanicky vzniklá písmena psacího stroje patří Franz Mon, Hainz Cappmeyer. V Čechách se touto problematikou zabíral Jiří Kolář, Jiří Burda, Ladislav Novák, či Jiří Valoch.

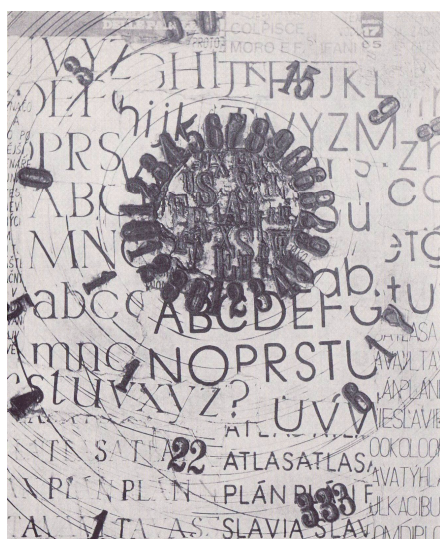
Obrázek 14: Koláž Jiřího Koláře

Výtvarníci pracující s technikou koláže využívají tlačené písmo. Z kubismu, dadaismu a surrealismu vychází tvorba mnohých umělců, takže máme možnost porovnávat kombinace písmové koláže s asambláží, olejomalbou, dekoláží atd. Tento druh písma využívají i autoři v projektech objektů, v akcích, takže písmo nachází uplatnění v nových výtvarných či nevýtvarných sférách a téměř každý den se poukazuje na jeho široké možnosti.

Problematikou písma se zabývala také většina pop-artistů a nových realistů. Vycházejí z nového poznání grafických hodnot plakátů, trhají je a komponují v nové, promyšlené skladby. Dále písmena malují a zároveň je integrují do obrazů prostřednictvím novin, pohlednic. Takto tvoří například Andy Warhol, či Roy Lichtenstein ve svých komiksech.

Inspirací pro umělce bylo také písmo Středního a Dálného východu. Z arabsko-perského písma a arabesky vycházel už Paul Klee, když vytvářel svá rostlinná písma, znakové obrazy a písmové básně. Perské a arabské písmo inspirovalo i Marka Tobeya, který v Japonsku studoval mimo jiné i kaligrafii. Čínské písmo včlenil do svých obrazů i náš Zdeněk Sklenář.

V dílech současných umělců se objevují i obrazy blízké informelu, na nichž je písmo psané, či ryté do pastózního podkladu. Z českých autorů jsou této umělecké tendenci nejbližší Jiří Balcar, Jan Křištofovi a Zdeněk Kirchner. Ryté znaky gestuálního původu najdeme i v obrazech Mikuláše Medka a v některých grafikách Vladimíra Boudníka. V tomto období tvořil také dobře známý výtvarník Eduard Ovčáček. Do obrazového prostředí se v souvislosti s malířovými hlubokými literárními zájmy dostává nový prvek - písmo a písmena. Ovčáčkova vlastní slovesná tvorba rychle nabývá rysů lettristického experimentu - rozkladu textu na jeho prvky (slova, hlásky a písmena). Záměrem je sestavovat z tohoto materiálu nová sdělení, nově založená na písmových hrách.

Obrázek 15: Koláž Eduarda Ovčáčka

2.3 VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY PRO ZŠ

V této kapitole bych se ráda zabývala charakteristikou a srovnáním stávajících a dřívějších učebních osnov předmětu výtvarná výchova na prvním stupni základních škol. Ke zpracování byl zvolen Vzdělávací program základní škola schválený ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) dne 30. 4. 1996 s platností od 1. 9. 1996 a Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání (RVP), schválený MŠMT v lednu 2005 s platností od 1. 9. 2005.

Výtvarná výchova v obou programech patří mezi povinné předměty ve všech devíti ročnících ZŠ. Ve Vzdělávacím programu základní škola zastupuje výtvarná výchova spolu s výchovou hudební oblast estetické výchovy. V RVP jsou tyto výchovy řazeny do vzdělávací oblasti Umění a kultura.

Ve Vzdělávacím programu ZŠ je výtvarná výchova popsána jako předmět umožňující žákům poznávat okolní svět i svůj vnitřní svět prostřednictvím výtvarných činností a postupně se formujícího výtvarného myšlení. Žáci se zde mají učit rozumět výtvarnému umění, chápat výtvarnou kulturu, objevovat estetické hodnoty svého okolí. Výtvarná výchova má dále umožnit žákům osvojení si výtvarných dovedností a technik, rozvíjet jejich fantazii, prostorovou představivost, smysl pro originalitu a vlastní výraz, čímž pomáhá utvářet kreativní stránku jejich osobnosti. V tomto předmětu je usilováno především o to, aby

- žáci získali praktické a teoretické poznatky o malbě, kresbě, grafických technikách, užitém umění, o práci s různými materiály, o modelování a prostorovém vytváření;
- se prakticky i teoreticky seznámili s výtvarnými technikami a prostředky;
- se rozvíjel jejich vztah k výtvarnému umění a výtvarné kultuře;
- získali představu o vývoji výtvarného umění, včetně umění užitého, lidového a architektury;
- byli schopni nalézt a vnímat estetické hodnoty v přírodě a v lidském světě;

- byli schopni získané poznatky a dovednosti využít v životě.

Úlohou učitele v programu je posilovat sebevědomí žáků, podporovat jejich výtvarné vyjádření, podněcovat zájem o výtvarnou práci vhodnou motivací a volbou nejrůznějších úkolů a technik odpovídajících jejich schopnostem.

Výtvarná výchova z hlediska RVP pracuje s vizuálně obraznými znakovými systémy, které jsou nezastupitelným nástrojem poznávání a prožívání lidské existence. Tvořivý přístup k práci s nimi vychází zejména z porovnávání dosavadní a aktuální zkušenosti žáka a umožňuje mu uplatňovat osobně jedinečné pocity a prožitky. V etapě základního vzdělávání je výtvarná výchova podle RVP postavena na tvůrčích činnostech – tvorbě, vnímání a interpretaci. Tyto činnosti umožňují rozvíjet a uplatnit vlastní vnímání, cítění, myšlení, prožívání, představivost, fantazii a intuici. K jejich realizaci nabízí vizuálně obrazné prostředky tradiční, ale i nově vznikající v současném výtvarném umění a v obrazových médiích. Žák je stejně jako v předchozím programu veden k odvaze a chuti uplatnit své pocity a prožitky a k zapojení se do procesu tvorby a komunikace na své odpovídající úrovni.

Vzdělávací program pro ZŠ oproti RVP rozděluje obsah učiva na tříletá období. RVP rozděluje obsah učiva na 1. a 2. stupeň. Očekávané výstupy, tedy to, co by měl žák umět, jsou v rámci prvního stupně ještě rozděleny na dvě období. První období zahrnuje 1. až 3. ročník a do druhého období spadá 4. a 5. ročník. Shodné v obou programech je, že si učitel v tomto předmětu sám dle svého uvážení rozdělí učivo do jednotlivých ročníků.

Učivo je seskupeno podle několika kritérií, která se v jednotlivých programech liší. Navíc v RVP je učivo poněkud obecnějšího rázu a je zde popsáno pro celý první stupeň. Ve Vzdělávacím programu ZŠ je učivo rozděleno pro 1. až 3. ročník a pro 4. až 6. ročník (jak již bylo uvedeno, šestý ročník je zde zařazen z toho důvodu, že je obsah učiva rozvržen na tříletá období).

Obsah učiva v RVP je rozdělen do tří skupin – rozvíjení smyslové citlivosti, uplatňování subjektivity a ověřování komunikačních účinků.

Obsahem rozvíjení smyslové citlivosti jsou činnosti, které umožňují žákovi rozvíjet schopnost rozeznávat podíl jednotlivých smyslů na vnímání reality a uvědomovat si vliv této zkušenosti na výběr a uplatnění vhodných prostředků pro její vyjádření.

Obsahem uplatňování subjektivity jsou činnosti, které vedou žáka k uvědomování si a uplatňování vlastních zkušeností při tvorbě, vnímání a interpretaci vizuálně obrazných vyjádření.

Obsahem ověřování komunikačních účinků jsou činnosti, které umožňují žákovi utváření obsahu vizuálně obrazných vyjádření v procesu komunikace a hledání nových i neobvyklých možností pro uplatnění výsledků vlastní tvorby, děl výtvarného umění i děl dalších obrazových médií.

Obsah učiva v RVP dle jednotlivých skupin na 1. stupni základních škol:

Rozvíjení smyslové citlivosti

- *prvky vizuálně obrazného vyjádření* – linie, tvary, objemy, světlostní a barevné kvality, textury - jejich jednoduché vztahy (podobnost, kontrast, rytmus), jejich kombinace a proměny v ploše, objemu a prostoru;
- *uspořádání objektů do celků* – na základě jejich výraznosti, velikosti a vzájemného postavení ve statickém a dynamickém vyjádření;
- *reflexe a vztahy zrakového vnímání k vnímání ostatními smysly* – vizuálně obrazná vyjádření podnětu hmatových, sluchových, pohybových, čichových, chuťových a vyjádření vizuálních podnětů prostředky vnímatelnými ostatními smysly;
- *smyslové účinky vizuálně obrazných vyjádření* – umělecká výtvarná tvorba, fotografie, film, tiskoviny, televize, elektronická média a reklama.

Uplatňování subjektivity

- *prostředky pro vyjádření emocí, pocitů, nálad, fantazie, představ a osobních zkušeností* – manipulace s objekty, pohyb těla a jeho umístění v prostoru, akční tvar malby a kresby;
- *typy vizuálně obrazných vyjádření* – jejich rozlišení, výběr a uplatnění – hračky, objekty, ilustrace textů, volná malba, socha, plastika, animovaný film, comics, fotografie, elektronický obraz, reklama;
- *přístupy k vizuálně obrazným vyjádřením* – hledisko jejich vnímání (vizuální, haptické, statické, dynamické), hledisko jejich motivace (fantazijní, založené na smyslovém vnímání).

Ověřování komunikačních účinků

- *osobní postoj v komunikaci* – jeho utváření a zdůvodňování, odlišné interpretace vizuálně obrazných vyjádření (samostatně vytvořených a přejatých) v rámci skupin, v nichž se dítě pohybuje, jejich porovnávání s vlastní interpretací;
- *komunikační obsah vizuálně obrazných vyjádření* – komunikace se spolužáky, rodinnými příslušníky a v rámci skupin, v nichž se žák pohybuje (ve škole i mimo školu), vysvětlování výsledků tvorby podle svých schopností a zaměření;
- *proměny komunikačního obsahu* – záměry tvorby a proměny obsahu vlastních vizuálně obrazných vyjádření i děl výtvarného umění. (RVP pro ZV, 2006)

Obsah učiva ve Vzdělávacím programu ZŠ je také rozdělen do tří skupin.

Výtvarné vyjádření skutečnosti - učivo pro 1. - 3. ročník:

- výtvarné vyjádření vjemů a postojů dítěte na základě jeho vlastních prožitků, rozvíjení fantazie a představivosti, pozorování přírody a činnosti lidí, vztah postavy a prostředí;
- barvy základní a podvojně, kontrast a harmonie;
- výtvarné vyprávění (popis děje, charakteristika postav, vyjádření prostoru)
- pozorování přírodních útvarů – tvarů, barvy, struktury (otisky, frotáž, kresba, vrypy, dotváření přírodních materiálů);
- sledování tvarově zajímavých rostlin, stromů – jejich výtvarné vyjádření formou hry;
- poznávání a zobrazování tvarů a funkcí věcí jako záměrných lidských výtvorů, grafický záznam pohybu (kružnice, ovály, elipsy, svislé, vodorovné a šikmé čáry);
- pozorování užitkových předmětů z hlediska jejich funkce a materiálu, pokusy o jejich výtvarné vyjádření v ploše i prostoru;
- sledování a srovnávání tvarů předmětů stejného charakteru a funkce, rozvíjení pozorovací schopnosti a paměti, vystižení proporčních vztahů.

Výtvarné vyjádření skutečnosti - učivo pro 4. - 6. ročník:

- expresivní volný výtvarný projev doplňovaný pozorováním skutečnosti;
- výtvarné vyjádření kontrastu přírodních forem a pozadí, základní kompoziční principy;

- vyjádření děje se vztahem k prostředí, použití redukované barevné škály, využití základních kompozičních zákonitostí, vyjádření prostorových vztahů;
- přesnější vyjádření proporcí lidské postavy a pohádkových bytostí (využití tvarové a barevné nadsázky);
- výtvarné vyjádření modelací objektů, s pohledem do jejich nitra, využití fantazie;
- výtvarné vyjádření věcí (pozorování tvarových znaků a prostorových principů), řešení barevných vztahů objektů a prostředí, malba podle skutečnosti i z představ;
- rozvíjení prostorového vidění, cítění a vyjadřování na základě pozorování prostorových jevů a vztahů (rovnoběžné zobrazování, perspektiva v uměleckých dílech), ověřování výtvarného výrazu vlastní činností.

Užité práce dekorativní a prostorové – učivo pro 1. – 3. ročník:

- poznávání vlastností barev a jejich výrazových možností formou hry, výtvarné využití vzniklých náhod;
- poznávání různých linií a jejich výrazových možností formou hry, vedení linií v různých materiálech – přítlak, odlehčení, rovnoběžnost, křížení;
- poznávání vlastností plastických materiálů, modelování, poznávání a zkoušení jejich pevnosti, tažnosti a ohebnosti, vyjadřování pomocí představ a fantazie;
- rozvíjení citu pro prostor – poznávání základních prostorových útvarů, modelování podle skutečností, poznatky o reliéfní kompozici;
- rozvíjení smyslu pro výtvarný rytmus (rytmické řazení přírodních prvků, otisky do plastických materiálů, odlitky);

- rytmické řešení plochy s využitím různých prvků ve světlých a tmavých barvách;
- kompozice plochy s použitím libovolných prvků (např. geometrických).

Užité práce dekorativní a prostorové – učivo pro 4. – 6. ročník:

- elementární poučení o teorii barev;
- řešení úkolů dekorativního charakteru v ploše, zjednodušení prvků a jejich řazení v tvarové a barevné kompozici, symetrická a asymetrická řešení;
- *seznámení s funkcí písma (sdělnou i výtvarnou), písmeno jako dekorativní prvek (psané, kreslené, stříhané, vytrhávané), základní tvary lineárního kresleného a plošného písma a jeho řazení v jednoduchých krátkých nápisích, ověřování výrazové možnosti písma v hravých a experimentálních činnostech s užitím hotového typografického písma;*
- uplatnění výrazu linie vytvořené v ploše různými nástroji v různých materiálech;
- poznávání výtvarných principů a možností některých materiálů prostřednictvím experimentálních činností se zaměřením na užitou a dekorativní tvorbu v bytovém prostředí;
- rozvíjení citlivého vztahu k materiálu a k jeho zpracování s ohledem na účel, užití a výtvarný výraz na základě experimentu (využívání linie, plochy, tvaru a struktury);
- vytváření jednoduchých prostorových objektů na základě hry a experimentů;

- poznávání smyslu, organizace, funkce a výtvarně estetického účinku reliéfního řešení plochy v architektuře na základě her a experimentů, funkce barev světlých a tmavých, teplých a studených jako prostorových činitelů.

Výtvarné umění a životní prostředí – učivo pro 1. - 3.ročník:

- aktivní práce s ilustrací (mezipředmětové vztahy s literární výchovou);
- funkce ilustrací a jejich výrazových prostředků (barva, linie, prostor), poznávání různých vyjadřovacích prostředků porovnáváním ilustrací;
- hračka, loutka, maňásek v životě dítěte (výtvarná hodnota, materiály, tvar), hračky současné i minulé, krajové, lidové hračky;
- seznamování s různými druhy výtvarného umění – malířství, grafika, sochařství, architektura;
- poznávání některých aspektů kultury odívání a bydlení;
- průběžné rozvíjení smyslu pro krásu přírody a vztahu k životnímu prostředí;
- návštěvy galerií a výstav;
- využití témat této oblasti k besedám a k motivacím výtvarných činností;
- doporučené výtvarné prostředky a materiály – kresba (uhel, rudka, tužka, dřívko, tuš, křída), malba (temperové a vodové barvy, pastel, voskovky), kombinované techniky, koláž, tiskátka, monotyp, frotáž, dotváření, vrypy, kombinace přírodních materiálů, modelovací hlína, modurit, těsto, přírodní materiály (kaménky, kůra, tráva, plody aj.), papír, dřevěné odřezky, špejle, krabičky aj., jednoduché grafické techniky, stavebnice, obytný prostor, pískoviště.

Výtvarné umění a životní prostředí – učivo pro 4. - 6.ročník:

- rozvíjení chápání odlišnosti uměleckého vyjadřování skutečnosti od vnější optické podoby světa na základě poznávání a srovnávání druhů, případně žánrů současného a historického výtvarného umění, vztahy umění a skutečnosti;
- druhy volného výtvarného umění;
- malířství – různé způsoby uměleckého vyjádření skutečnosti (figura, portrét, krajina, zátiší);
- sochařství a příroda – tvar přírodní a opracovaný člověkem (socha, plastika, sousoší, busta, reliéf);
- volná grafika – základní druhy a techniky;
- architektura a užité umění;
- kultura bydlení – umění v bytě;
- design a estetická úroveň předmětů denní potřeby;
- lidové umění a jeho dekor;
- současná oděvní kultura, mládež a odívání;
- výtvarná úprava knihy, ilustrátoři dětských knih a učebnic – konfrontace výrazových prostředků jednotlivých umělců, druhy ilustrace;
- *písmo – jeho komunikativní a estetická funkce;*
- krásy přírody a vztah k životnímu prostředí;
- návštěvy galerií, výstav, ateliérů, regionálních památek a zajímavostí, využití témat této oblasti k besedám a k motivacím praktických činností;

- doporučené výtvarné materiály a techniky – kresba (pero, štětec, uhl, rudka aj.), malba (tempera, krycí barva, akvarel aj.), kombinované techniky, koláž, aplikované grafické techniky, textilní techniky, modelování, kašírování, prostorové vytváření (hlína, sádra, dřevo, kaménky, plasty, textil, vlna apod.), papír – různé druhy (přehýbání, skládání, mačkání, stříhání, trhání, vyklápění, posouvání a další). (VP ZŠ, 2001)

Při srovnání vzdělávacích programů bylo zjištěno, že Rámcový vzdělávací program je spíše obecnějšího charakteru a vyžaduje tak větší zapojení a kreativitu učitelů při přípravě jednotlivých hodin. Vzdělávací program základní škola ukazoval učitelům konkrétnější cestu a jeho učivo jednodušeji seznamovalo učitele s tím, co se mají žáci naučit. Z mého pohledu, zatím ne příliš zkušeného, se domnívám, že předchozí program, tedy Vzdělávací program ZŠ byl pro učitele přehlednější než stávající Rámcový vzdělávací program.

Písmo ve Vzdělávacím programu ZŠ je ve výtvarné výchově součástí učiva 4. – 6. ročníku v oblastech *Užité práce dekorativní a prostorové* a *Výtvarné umění a životní prostředí*. U Rámcového vzdělávacího programu můžeme písmo zakomponovat do všech uvedených skupin – *Rozvíjení smyslové citlivosti*, *Uplatňování subjektivity i Ověřování komunikačních účinků*. Ať už se jedná o statické a dynamické vyjádření objektů uspořádaných do celků (objektem by v našem případě bylo písmo), či užití tiskovin, filmu, reklamy, comicsu atd. v tvorbě. Patří sem také komunikace, jejímž základem jsou právě slova a písmena.

2.4 ALTERNATIVNÍ OSNOVY VÝTVARNÉ VÝCHOVY PRO VZDĚLÁVACÍ PROGRAM ZÁKLADNÍ ŠKOLA

Vedle osnov výtvarné výchovy Vzdělávacího programu základní škola byly jako alternativa nabídnuty a 25. 5. 2001 schváleny MŠMT osnovy A a B. Osnovy C mohl jako „Osnovy VV pro individuální práci s žákem“ využívat pedagog, který vychází jak z osnov základních, tak z alternativních. Učitelé, kteří vyučovali podle vzdělávacího programu ZŠ, mohli postupovat podle těch osnov, které svojí koncepcí, teoretickým východiskem, obsahem i přístupem k žákům jim byly nejbližší, a které se proto mohly stát dobrým východiskem pro vytváření si vlastního modelu výuky.

Nové osnovy byly důležité i vzhledem k tehdy ještě neplatnému Rámcovému vzdělávacímu programu. Měly být východiskem pro modelové osnovy ŠVP, které si školy vytváří samy, neboť jejich myšlenky se promítaly do charakteristiky, cílů, obsahu a kompetencí VV ve vznikajícím dokumentu RVP.

Alternativa A autorů T. Komrsky, M. Pastorové, P. Šamšuly:
(VÚP, 2001 [online])

Výtvarná výchova má podle alternativy A nezastupitelnou roli ve výchově a vzdělání dětí, je založena na výtvarném projevu a výtvarné kultuře. Přispívá k rozvoji a formování citlivé, celistvé, otevřené lidské bytosti, schopné uvědomovat si sebe sama. Přispívá tak k výchově sebevědomé, sebekritické osobnosti, k výchově tolerance a sounáležitosti. Rozvíjí představivost, fantazii i kreativitu.

Základem předmětu je propojování smyslových, citových a myšlenkových složek psychiky žáka se schopností prožívání a vyjadřování jevů a vztahů v mnohotvárném světě. Učivo je rozděleno do tří částí, které představují pohledy na tento obsah – tzv. klíče k učivu. Jsou rozděleny po třech navazujících

ročnících, stejně jako VP ZŠ. Mají učitelům usnadnit orientaci v návaznosti, propojování a gradování obsahu úkolů a cílů předmětu. Úvod ke klíčům obsahuje klíčová slova jako základní zobecňující a orientační pojmy pro učitele. Prvním klíčem je inspirace, ta obsahuje soubory námětů pro přemýšlení, inspiraci, vyhledávání, zkoumání a pro společný vstupní (motivační) dialog se žáky. Další klíč – tvoření představuje tematizaci, uspořádání látky do okruhů. Snaží se sledovat postup od bližšího ke vzdálenějšímu v životě žáků. Poskytuje orientační členění tvořivých aktivit. Posledním klíčem je zrcadlo, které má pro vyučující funkci introspekce, reflexe a sebereflexe. Obsahuje souhrn dílčích cílů dané etapy, základní nároky na to, co by měl žák umět.

Osnovy mohou vyučující modifikovat i rozšiřovat podle konkrétních podmínek (hodinová dotace, počet žáků, materiální a prostorové podmínky školy). V souladu s těmito podmínkami vytvářejí učitelé tématické plány pro jednotlivé ročníky.

Alternativa B autorů J. Vančáta, L. Kitzbergerové, M. Fulkové:
(VÚP, 2001 [online])

Do této alternativy bychom mohli zařadit naše využití písma. Podle alternativy B se výtvarná výchova zabývá procesem obrazové tvorby, obrazového vnímání a užívání obrazů k poznání a komunikaci. Sleduje vznik a vývoj jazyka obrazové řeči jako komplexu obrazových znakových prostředků, reflektuje vztah obrazového jazyka k dalším způsobům a prostředkům lidského vnímání a komunikace. Věnuje mimořádnou pozornost výtvarnému umění.

Žák se učí chápat obrazové znaky v obrazové řeči, učí se chápat i důvody a okolnosti jejich vzniku. Dále se učí svobodně vyjadřovat vlastní zážitky a komunikovat o výtvarném umění.

Alternativa C autora E. Linaje z publikace Grafickou cestou (2002):

Východiskem osnov je hlubinně psychologicky zdůvodněný předpoklad existence témat společných výtvarným projevům dětí i umělců, jichž je možno výtvarně pedagogicky využít. V pozadí těchto témat působí síly, procesy a obsahy, které pramení z kolektivně zděděných, individuálně vývojových a konstitučních zdrojů, z charakteru individuálních zkušeností a z dynamiky sociálního života dítěte.

Osnovy pro individuální práci s žákem doplňují ustálené pojetí VV, které je založeno převážně na předem detailně promyšlené soustavě úkolů zadávaných učitelem. Výtvarná výchova je podle osnov chápána jako předmět kreativního charakteru, který je orientován k rozvoji dětské schopnosti plného prožitku života. Snaží se v rámci školy vytvořit prostor pro učení, prožívání, tedy prostor, v němž mohou „zazářit“ i ty vlastnosti dětí, které nejsou bezprostředně vázány na utilitární hodnoty a výkon. Výtvarná výchova realizovaná podle těchto osnov může poskytnout průměrným nebo neúspěšným dětem s nízkým sebehodnocením nebo záporným vztahem ke škole korektivní zkušenost, jež může vyvolat příznivé změny v jejich emocionálním životě, v sebepojetí a v jejich motivaci k učení i v jiných školních předmětech. Učiteli poskytují osnovy pro individuální práci s žákem větší tvůrčí svobodu tím, že rozšiřují možnost přizpůsobit výuku jeho osobnosti a umožňují mu, aby si vyzkoušel způsoby výtvarně výchovné práce odlišného edukačního modelu.

3 VÝZKUMNÁ ČÁST

Výzkumná část popisuje dotazníkové šetření realizované mezi učiteli 1.stupně základních škol v Libereckém kraji a na Kolínsku.

3.1 CÍL VÝZKUMU

Cílem výzkumu bylo zjistit prostřednictvím dotazníkového šetření, jaké výtvarné techniky učitelé převážně využívají v hodinách výtvarné výchovy, zda v těchto hodinách pracují s písmem, kde berou náměty pro tuto práci a zda vlastní metodické listy s výtvarnými aktivitami pro tvorbu s písmem.

3.2 STANOVENÍ OTÁZEK A PŘEDPOKLADŮ

Otázky:

- O1.** Jaké techniky jsou nejčastěji využívány v hodinách výtvarné výchovy a v hodinách, kde děti pracují s písmem?
- O2.** Využívají učitelé písmo v hodinách výtvarné výchovy? Pokud ano, kde čerpají náměty pro tyto výtvarné úkoly?
- O3.** Proč je písmo v hodinách VV využíváno a z jakých důvodů využíváno není?
- O4.** Jsou kolem nás náměty pro výtvarné úkoly s písmem, včetně metodických listů?

Předpoklady:

- P1.** Předpokládám, že nejvíce využívanou technikou v hodinách, v nichž žáci pracují s písmem, je technika koláže (ověřováno otázkou č. 3 v dotazníku).
- P2.** Předpokládám, že pokud učitelé písmo využívají, nejvíce čerpají náměty z odborné literatury (ověřováno otázkou č. 4 v dotazníku).
- P3.** Předpokládám, že více jak polovina učitelů písmo moc nevyužívá z důvodu nedostatku námětů (ověřováno otázkou č. 6 v dotazníku).
- P4.** Předpokládám, že učitelé se nesetkali s metodickými listy se zaměřením na práci s písmem (ověřováno otázkou č. 8 v dotazníku).

3.3 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU

K výzkumu jsem vytvořila nestandardizovaný anonymní dotazník, určený pedagogům vyučujícím výtvarnou výchovu na 1. stupni ZŠ. V plánu jsem měla oslovit učitele třetích a pátých ročníků, ale mnohokrát se ukázalo, že na 1. stupni vyučuje výtvarnou výchovu jen jeden pedagog. Proto jsem výzkum pojala obecně pro celý 1. stupeň. Dotazník vznikl sestavením devíti otázek, zaměřených na využití písma ve výtvarné výchově na 1. stupni základních škol. V závěru dotazníku jsem zjišťovala počet let praxe výuky výtvarné výchovy, zda má učitel kvalifikaci pro 1. stupeň, případně specializaci v oboru výtvarné výchovy.

Všechny otázky měly podobu inventáře, každá nabízela několik variant odpovědí, respondenti měli u osmi otázek z devíti i možnost vlastního vyjádření, pokud jim žádná z variant nevyhovovala.

3.4 POPIS VÝZKUMNÉHO VZORKU

Za cílovou skupinu byli zvoleni učitelé výtvarné výchovy na 1. stupni základních škol z Kolínska a Liberecka. Oslovila jsem celkem 100 učitelek z těchto dvou oblastí a ke zpracování bylo vráceno 35 dotazníků od učitelů z Kolínska a 28 dotazníků z Liberecka. Celkem tedy výzkumný vzorek tvořilo 58 učitelů, jejichž vyplněné dotazníky byly dále zpracovány.

3.5 SBĚR DAT

Více jak polovina dotazníků byla rozdána osobně do rukou ředitelů škol nebo přímo učitelům 1. stupně, menší část pak zprostředkovaně přes ostatní studenty. Osobně jsem roznesla dotazníky do škol na Kolínsku a v Liberci jsem navštívila školy, na nichž jsem plnila pedagogickou praxi v rámci studia. Zprostředkovaně byly rozdány dotazníky do několika dalších libereckých škol.

3.6 PRŮBĚH VÝZKUMU

Jak již bylo uvedeno, celkový počet oslovených respondentů byl 100 z oblastí Liberecka a Kolínska, doufala jsem s návratem okolo 30 dotazníků z každé oblasti. Z toho jsem na Kolínsku rozdala pouze 35 dotazníků a 30 jich bylo úspěšně navraceno, což je téměř 86% návratnost. Na Liberecku byla návratnost poněkud horší. Bylo zde rozdáno 65 dotazníků s návratem pouze 28, tedy necelých 42%. Proč se mi jich na Liberecku vrátila méně než polovina? Myslím si, že to bylo způsobeno tím, že jsem zde rozdávala dotazníky hlavně prostřednictvím studentek z nižších ročníků. Celkově je na Liberecku značnější neochota ze strany učitelů. Zřejmě to může být způsobeno umístěním pedagogické fakulty v tomto městě a značným množstvím dotazníků, které se dostanou do rukou učitelům zdejších škol. Celkový počet analyzovaných dotazníků tvořil 58 (tabulka č.1).

Při vyhodnocování získaných dat bylo využito relativní a absolutní četnosti. Údaje byly zpracovány v procentech a pro větší přehlednost výsledků byly využity i tabulky a grafy.

	Rozdané dotazníky	Vracené dotazníky	%
Liberecko	65	28	43
Kolínsko	35	30	86
celkem	100	58	58

Tabulka č. 1: Počet rozdaných a vrácených dotazníků na Liberecku a Kolínsku

Komentář: **Tabulka č. 1** znázorňuje počet rozdaných a vrácených dotazníků na Liberecku a Kolínsku. Návratnost byla procentuálně vyšší na Kolínsku (86%). Celkem bylo osloveno 100 učitelů, vráceno a následně zpracováno bylo 58 dotazníků (58%).

3.7 ANALÝZA DOTAZNÍKŮ

3.7.1 ANALÝZA VÝZKUMNÉHO VZORKU

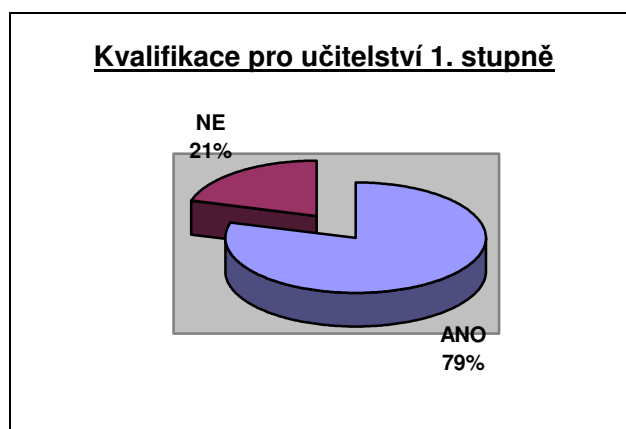
Při analýze výzkumného vzorku bylo zjištěno, že nejdelší pedagogická praxe dotazovaných učitelek byla 43 let, nejkratší praxe ve školství činila pouhé dva měsíce. Při vyhodnocování byla tato dvouměsíční praxe zařazena do kategorie jednoho roku.

Graf 1: Zobrazení počtu učitelů podle délky jejich pedagogické praxe

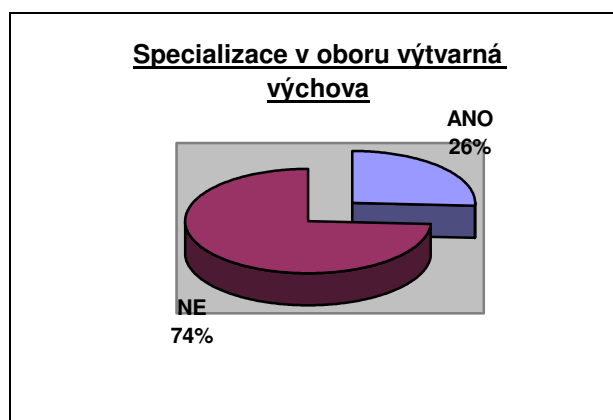
Komentář: Z **grafu 1** vyplývá, že téměř polovinu (45%) dotazovaných tvoří učitelé s praxí od 14 do 26 let. Nejvíce, a to sedm učitelů (12%) je ve školství 18 let. Průměrná délka praxe činí 16,6 roků.

Ze zkoumaného vzorku je celkem 46 učitelek (79%) kvalifikovaných v oboru učitelství pro 1. stupeň a 12 učitelek (21%) kvalifikaci pro tento obor nemá, z toho jedna dotazovaná stále studuje (graf 2).

Graf 2: Kvalifikace pro učitelství 1. stupně

Specializaci v předmětu výtvarná výchova má pouze 15 dotazovaných (26%), zbylých 43 dotazovaných (74%) není pro tento předmět specializována (graf 3).

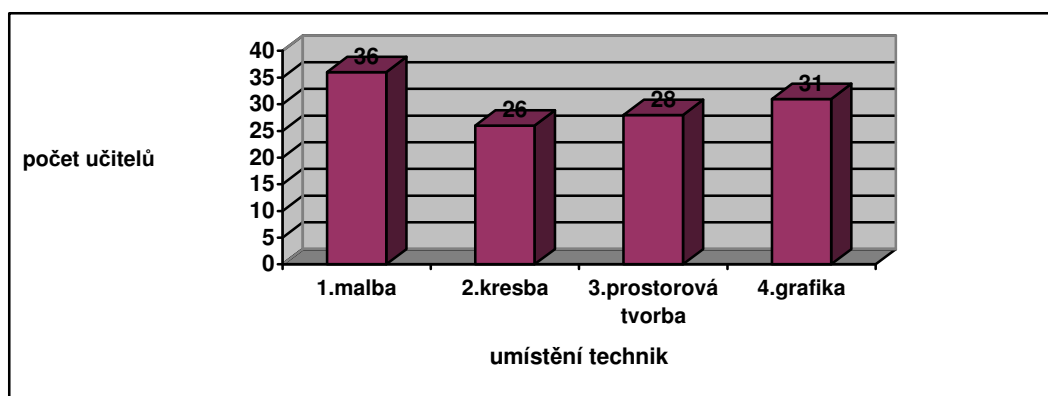
Graf 3: Specializace v oboru výtvarná výchova

Z počtu 46 kvalifikovaných učitelek (79%) je specializováno na výtvarnou výchovu 14 z nich (30%), jedna pedagožka (1,7%) se specializací v oboru výtvarná výchova není kvalifikována pro 1. stupeň.

3.8 VÝSLEDKY VÝZKUMU

O1. Jaké techniky jsou nejčastěji využívány v hodinách výtvarné výchovy a v hodinách, kde děti pracují s písmem?

Výsledek šetření zpracovává graf č. 4 a graf č. 5. Dotazovaní měli na výběr 4 možnosti – kresba, malba, grafika, prostorová tvorba a volnou kolonku, kam mohli sami doplnit techniku. Na tuto otázku odpovědělo všech 58 učitelek.

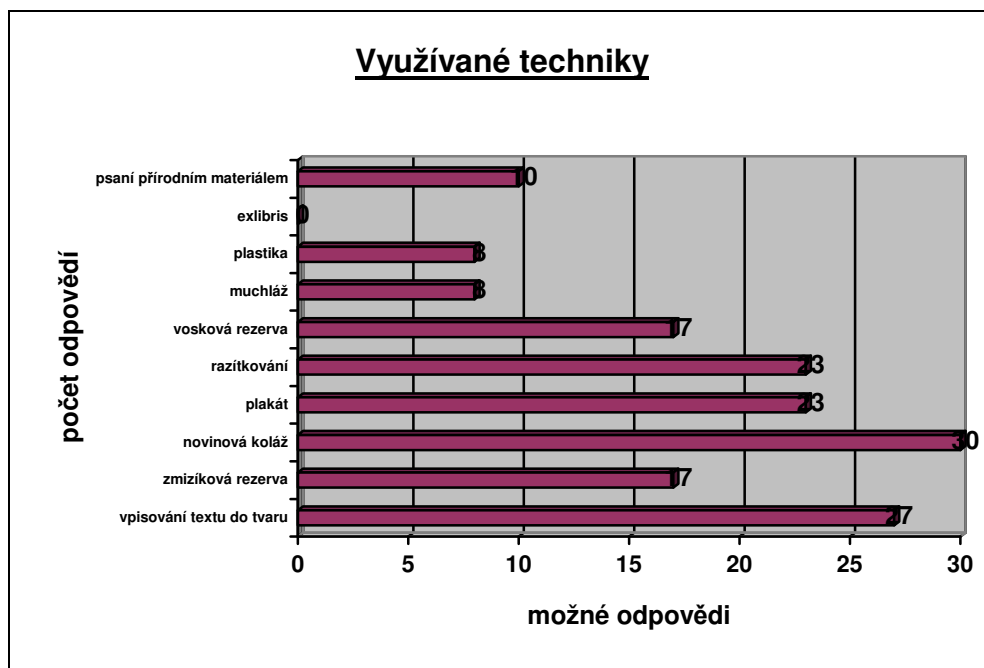
Graf č. 4: Využitelnost výtvarných technik

Komentář: Z grafu č. 4 zobrazujícího využití technik malby, kresby, grafiky a prostorové tvorby v hodinách výtvarné výchovy můžeme vyčíst, že většina učitelů - 36 (62%) využívá ve své praxi nejčastěji malbu a řadí ji tak na první místo. O něco méně je využívána kresba, které 26 učitelů (45%) přiřadilo druhé místo. Třetí místo, týkající se využitelnosti techniky, získala prostorová tvorba, jíž toto místo přiřadilo 28 respondentů (48%). Grafika je podle šetření využívána ve výtvarné výchově jednoznačně nejméně. Většinou učitelů, a to 31 (53%), byla zařazena na poslední čtvrté místo.

Kolonku „jiné“ označilo pouze osm učitelů a všichni ji zařadili na poslední pátou pozici. V této kolonce se však objevily pojmy, které by se po výtvarné stránce měly zařadit do výše uvedených technik. Byla to především koláž, frotáž a tisk, které bychom mohli počítat mezi grafiku a dále byla v této kolonce uvedena práce s keramickou hlinou a modelování, jež bych zařadila do prostorové tvorby.

Graf č. 5 nám ukazuje jaké techniky jsou nejčastěji využívány v hodinách VV, v nichž žáci pracují s písmem. Učitelé mohli v této otázce vybrat více odpovědí. Celkem na otázku odpovídalo 48 respondentů z celkového počtu 58.

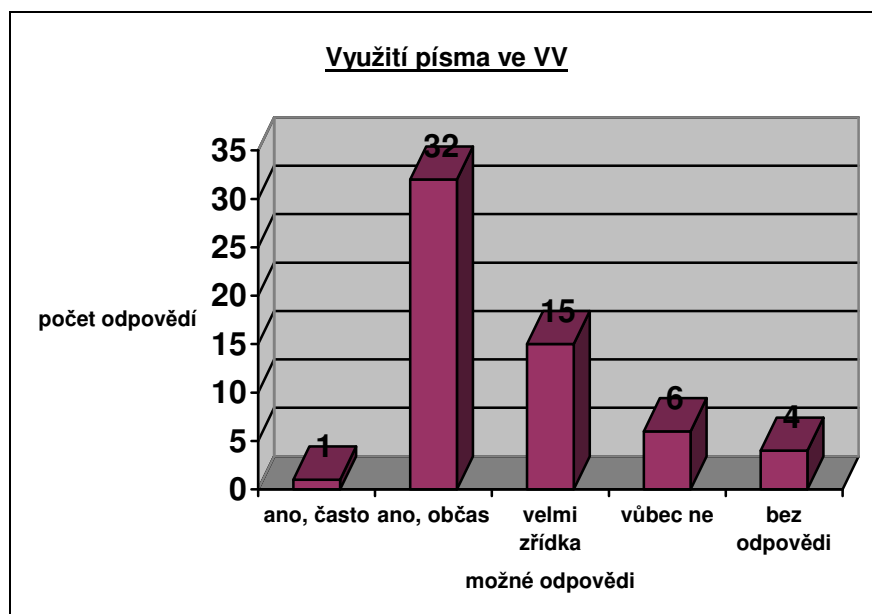

Graf č. 5: Využívané techniky v hodinách výtvarné výchovy při práci s písmem

Komentář: Z tohoto grafu můžeme vyčíst, že nejvíce se při práci s písmem využívá technika koláže (62%), o něco méně je využívána technika vpisování textu do tvaru (56%). Písmo k tvorbě plakátu a razítek využívá stejný počet dotazovaných a to 48%. Opět stejné množství respondentů uplatňuje ve svých námětech voskovou a zmizikovou rezervu (35%). Dále 21% respondentů uvedlo, že ve výtvarné výchově s žáky píše přírodními materiály a po 16% je využívána muchláz a plastika. Exlibris nikdo neuvedl, tudíž tato technika nebude na prvním stupni pravděpodobně vůbec využívána. Kolonku „jiné“ také žádný respondent nevyužil.

O2. Využívají učitelé písmo v hodinách výtvarné výchovy? Pokud ano, kde čerpají náměty pro tyto výtvarné úkoly?

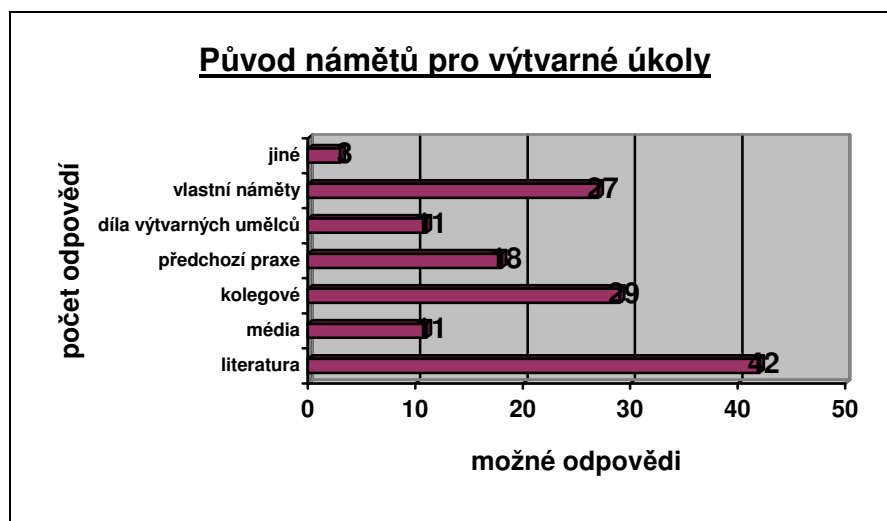
Výsledek šetření zpracovává graf č. 6 a graf č. 7. Na otázku o využití písma ve výtvarné výchově měli dotazovaní na výběr opět ze čtyř možností.

Graf č. 6: Využití písma ve výtvarné výchově

Komentář: Čtyři respondenti tuto otázku úplně přeskočili (7%), takže na ni odpovídalo pouze 54 učitelů. Nadpoloviční většina učitelů a to 32 (59%) odpovědělo, že písmo využívají občas. Zřídka je písmo využíváno patnácti učiteli (28%), šest vyučujících ho nevyužívá vůbec (11%) a jen jeden respondent (2%) uplatňuje písmo často.

Graf č. 7 znázorňuje, odkud respondenti čerpají náměty pro výtvarné úkoly s písmem. V této otázce bylo opět možné zaškrtnout více možností. Z 58 učitelek odpovídalo jen 48, zbylých 10 totiž písmo vůbec nevyužívá, nebo na předchozí otázku o využívání písma vůbec neodpovědělo.

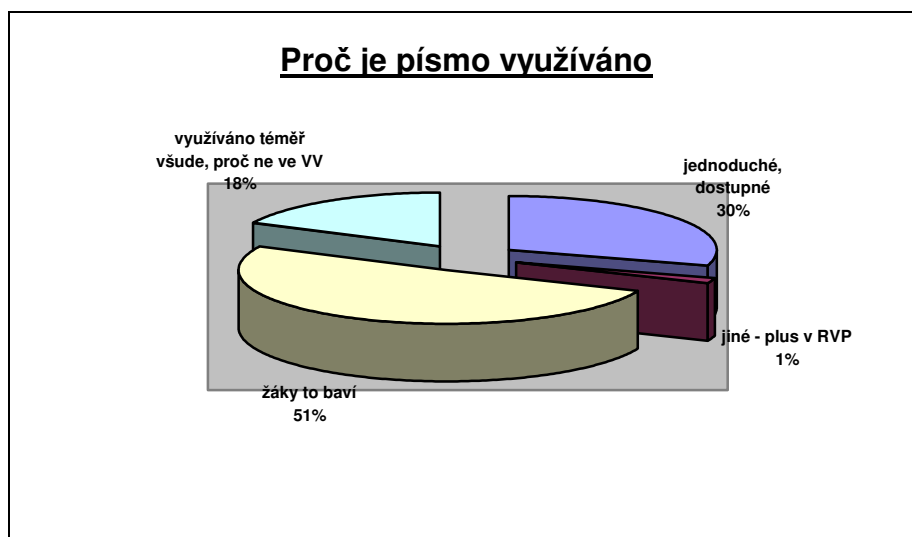

Graf č. 7: Původ námětů pro výtvarné úkoly s písmem

Komentář: Respondentky nejčastěji čerpají z literatury a časopisů (87%), dále pak od kolegů (60%), z vlastních nápadů (56%) a z předchozí praxe (37%). Méně jsou pak využívány zdroje jako média (23%) a díla výtvarných umělců (23%). V kolonce „jiné“ byl jako zdroj námětů jedenkrát uveden internet a dvakrát školení (6%).

O3. Proč je písmo v hodinách VV využíváno a z jakých důvodů využíváno není?

Výsledek šetření zpracovává graf č. 8 a graf č. 9. Na tuto otázku odpovídalo 48 učitelek, které uvedly, že písmo ve výtvarné výchově využívají.

Graf č. 8: Proč je písmo využíváno ve výtvarné výchově?

Komentář: Graf ukazuje, že největší množství učitelů využívá písmo proto, že to žáky baví a s písmem pracují z jiného pohledu než v jiných hodinách (51%). Zhruba třetina učitelů (30%) uvedla, že písmo jako materiál je jednoduché, snadno dostupné a jeho příprava je nenáročná. Pouze 18% uvedlo možnost „žáci písmo užívají téměř v každém předmětu, proč ne i ve VV“.

Poslední možnost byla volná a učitelé sami mohli napsat důvod, proč písmo využívají. Tato kolonka byla vyplněna jedním procentem respondentek. Bylo zde uvedeno, že je to „plus v rámci RVP“.

Na otázku zjišťující proč písmo není v hodinách VV využíváno, měli učitelé opět na výběr čtyři možnosti. Odpovídalo pouze 10 respondentů, kteří uvedli v otázce číslo 2 z dotazníku, že písmo do svých hodin výtvarné výchovy nezařazují nebo na tuto otázku vůbec neodpověděli.

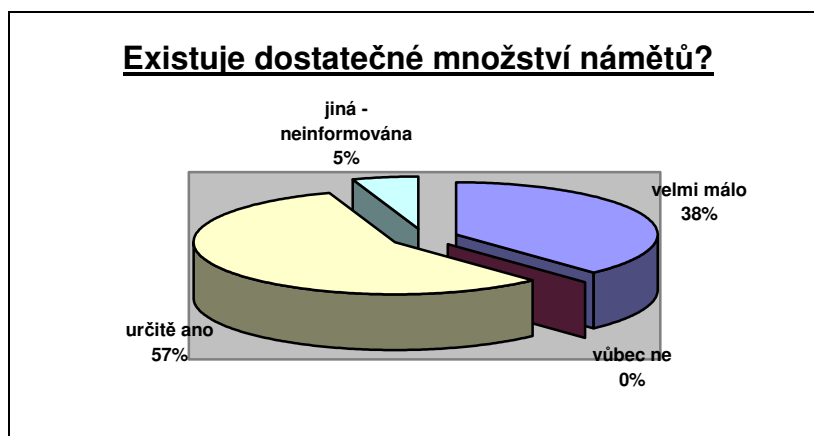

Graf č. 9: Proč není písmo využíváno v hodinách výtvarné výchovy?

Komentář: V tomto případě čtyři dotazovaní (40%) zvolili možnost, která uvádí, že písmo nevyužívají z toho důvodu, že s ním žáci pracují téměř ve všech předmětech a měli by se od něho oprostit alespoň ve VV. Tři učitelé (30%) uvedli, že nemají pro úkoly s písmem žádné náměty. Dva respondenti (20%) zvolili možnost „žáky to nebaví, úkoly s písmem jsou pro ně nezáživné“. Poslední kolonku s možností vlastního vyjádření zvolila jedna paní učitelka (10%), která uvedla, že práce s písmem v hodinách výtvarné výchovy „není v osnovách vzdělávacího programu pro ZŠ“.

O4. Jsou kolem nás náměty pro výtvarné úkoly s písmem, včetně metodických listů?

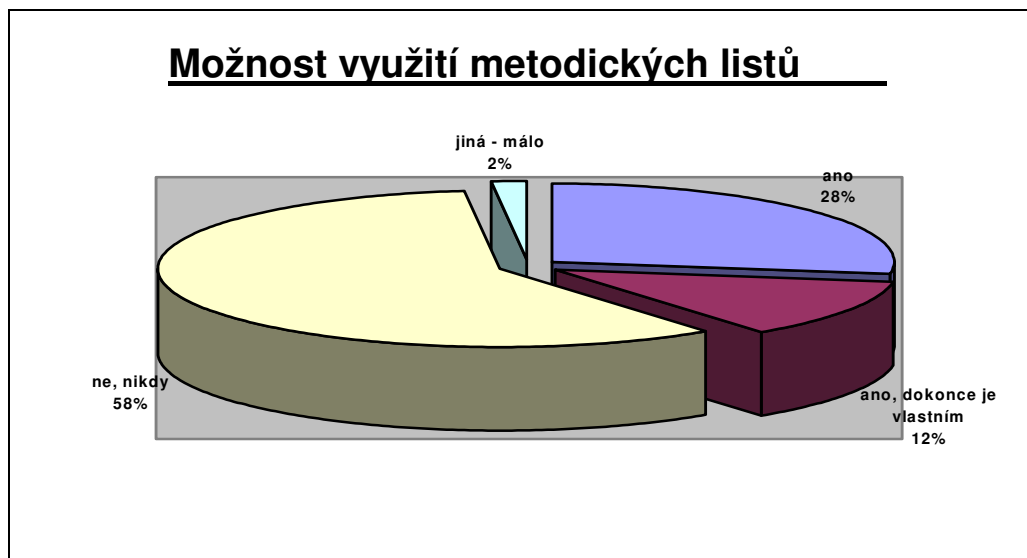
Výsledek šetření zpracovává graf č. 10 a graf č. 11. Na otázku odpovídalo všech 58 respondentů. Vybírali ze třech možností, čtvrtá byla volná odpověď.

Graf č. 10: Existence materiálů pro výtvarné úkoly s písmem

Komentář: Z šetření je evidentní, že podle 33 učitelů (57%) existuje dostatek námětů pro výtvarné úkoly s písmem. Menší část (22 učitelů – 38%) pak uvádí, že je jich velmi málo. Kolonku, v níž je uvedeno, že námětů vůbec není dostatek, neuvedl nikdo. Tři učitelky (5%) zvolily poslední možnost s vlastním vyjádřením a vyplnily ji odpovědí, že „nevědí“ nebo se zatím na toto téma blíže „neinformovaly“.

Poslední otázka se týkala metodických listů. Odpověděli na ni také všichni respondenti.

Graf č. 11: Možnost využití metodických listů v praxi

Komentář: O metodických listech bylo ze šetření zjištěno, že více jak polovina učitelů (58%) se s metodickými listy pro výtvarné úkoly s písmem nikdy nesetkala. Méně jak třetina respondentů (28%) uvedla, že metodické listy již použila a část respondentů (12%) dokonce nějaké vlastní. Jedna paní učitelka zvolila možnost vlastní odpovědi, v níž uvedla „málo“.

P1. Předpokládám, že nejvíce využívanou technikou v hodinách, v nichž žáci pracují s písmem, je technika koláže (ověřováno otázkou č. 3 v dotazníku).

Výsledek šetření zpracovává graf 5.

Učitelé mohli zaškrtnout více technik. Graf 5 ukazuje, že nejvíce učitelů využívá techniku novinové koláže, kterou označilo 30 respondentů (62%). Méně, tedy 56% učitelů využívá techniku vpisování textu do tvaru. Písmo k tvorbě plakátu a razítek využívá stejný počet dotazovaných a to 48%. Ostatní možnosti byly zvoleny podstatně menším množstvím dotazovaných učitelů.

Předpoklad 1 se potvrdil.

P2. Předpokládám, že pokud učitelé písmo využívají, nejvíce čerpají náměty z odborné literatury (ověřováno otázkou č. 4 v dotazníku).

Výsledek šetření zpracovává graf 7.

V této otázce byla opět možnost volby několika odpovědí. Z 58 učitelů odpovídalo jen 48, zbylých 10 totiž písmo vůbec nevyužívá, nebo na otázku o využívání písma vůbec neodpovědělo. V grafu můžeme vidět, že respondenti nejčastěji čerpají z literatury a časopisů (87%), dále pak od kolegů (60%), z vlastních nápadů (56%) a z předchozí praxe (37%). Zdroje jako jsou média a díla výtvarných umělců využívá zanedbatelný počet učitelů (23%).

Předpoklad 2 se potvrdil.

P3. Předpokládám, že více jak polovina učitelů písmo moc nevyužívá z důvodu nedostatku námětů (ověřováno otázkou č. 6 v dotazníku).

Výsledek šetření zpracovává graf 9.

Na otázku zjišťující, proč písmo není v hodinách VV využíváno, odpovídalo pouze 10 respondentů, kteří uvedli v otázce číslo 2 z dotazníku, že písmo do svých hodin výtvarné výchovy nezařazují nebo na tuto otázku vůbec neodpověděli.

Čtyřicet procent dotazovaných nevyužívá písmo z toho důvodu, že s ním žáci pracují téměř ve všech předmětech a měli by se od něho oprostít alespoň ve VV. Třicet procent uvedlo, že nemá žádné náměty pro výtvarné úkoly s písmem. Dvacet procent písmo nevyužívá, protože to žáky nebaví a jen jedna učitelka (10%) zvolila možnost vlastního vyjádření, kde uvedla, že zařazení písmo do hodin VV není v osnovách ZŠ.

Předpoklad 3 se nepotvrdil.

P4. Předpokládám, že učitelé se nesetkali s metodickými listy se zaměřením na práci s písmem (ověřováno otázkou č. 8 v dotazníku).

Výsledek šetření zpracovává graf 11.

Šetřením bylo zjištěno, že 58% učitelů, což je více jak polovina, se s metodickými listy opravdu nikdy nesetkala. Méně jak třetina respondentů (28%) uvedla, že metodické listy již použila a část 12% dokonce nějaké vlastní. Jedna paní učitelka zvolila možnost vlastní odpovědi, v níž uvedla „málo“.

Předpoklad 4 se potvrdil.

3.9 SHRnutí VÝSLEDKŮ

Jak již bylo uvedeno v úvodu analýzy dotazníků, cílem výzkumu bylo zjistit, jaké výtvarné techniky učitelé využívají v hodinách výtvarné výchovy nečastěji, zda v těchto hodinách pracují s písmem, kde berou náměty pro tuto práci a zda vlastní metodické listy s výtvarnými aktivitami pro tvorbu s písmem.

V době, kdy jsem volila téma své diplomové práce, jsem zastávala spíše negativní pohled na využívání písma v hodinách výtvarné výchovy. Domnívala jsem se, že většina respondentů písmo nebude využívat vůbec. Při zpracování dotazníků jsem byla mile překvapena, kolik učitelů písmo alespoň občas využívá.

Předpokládala jsem, že obecně nejčastější využívanou technikou bude malba, což se mi také potvrdilo, proto se budu snažit při zpracování metodických listů využít i jiné techniky než jen malbu. Myslím si, že časté využití malby je způsobeno nejsnazší dostupností, nenáročností na přípravu materiálu a relativní jednoduchostí. Potvrdil se mi i předpoklad o nejčastějším využití novinové koláže při práci s písmem v hodinách VV. Velice mne potěšilo, že většině učitelů není cizí literatura a časopisy s výtvarným zaměřením, z nichž čerpají nové náměty do hodin VV. V tomto případě se mé domněnky také potvrdily. Dále bylo zjištěno, že hojná část učitelů si myslí, že námětů na téma písmo je dostatečné množství. Tuto odpověď však uvedli i učitelé, kteří písmo nevyužívají nebo s ním pracují jen velmi málo. Pravděpodobně to bude způsobeno tím, co bylo zjištěno v další otázce, že více jak polovina respondentů se nikdy nesetkala s metodickými listy pro úkoly s písmem. Poslední otázka jednoznačně potvrdila zájem o zpracování metodických listů, což bylo také předpokladem již při volbě tématu diplomové práce.

Při vyhodnocování dotazníků jsem zpětně zjistila jeho nedostatky. Byl to můj první větší výzkum a dovolím si říci, že s odstupem času bych volila i několik jiných otázek a naopak bych některé otázky ze stávajícího dotazníku vypustila. Tento výzkum mi přinesl spoustu zkušeností a snad mě i trochu poučil, jak příště lépe postupovat.

4 PRAKTICKÁ ČÁST

4.1 ÚVOD

Ze závěru výzkumu je patrné, že většina učitelů využívá písmo jen občas. Pokud je písmo do výtvarné výchovy zapojeno, je to většinou ve formě vpisování textu do tvaru, či novinové koláže.

Myslím si, že v našich školách je stále hrstka učitelů, kteří využívají strohé a zastaralé metody ve výuce výtvarné výchovy. Podle mého názoru je písmo ve výtvarné výchově poněkud netradičním prvkem a z vlastní, i když zatím malé zkušenosti vím, že vše co je něčím „jiné“, děti neuvěřitelnou silou přitahuje. Právě toto přitahování, nebo lépe řečeno vtahování žáka do výuky a celkového dění ve škole je našim cílem. Proto bychom vedle starých a osvědčených metod měli ve školách zavádět i nové alternativy práce.

Praktická část této diplomové práce je jakýmsi sborníkem metodických listů. Jejich cílem je nahlédnout na písmo jako na výtvarný prvek a v tomto smyslu ho realizovat ve výtvarném procesu žáků. Ve snaze upoutat pozornost žáků jsou zde zařazeny úkoly zajímavé, poněkud netradiční, ale zároveň odpovídající věku, dovednostem dětí a materiálním možnostem škol. Úkoly jsou určeny pro žáky prvního stupně, spíše však do druhého období (3. – 5. ročník), kdy by žáci měli mít již dobře osvojené psaní.

4.2 METODICKÉ LISTY

Následující sborník patnácti metodických listů by měl sloužit jako přípravy na hodiny výtvarné výchovy. V metodických listech je využito písmo jako estetický nebo sdělovací prvek. Listy by měly rozvíjet fantazii a tvořivost žáků, některé z nich jsou založeny i na teoretických znalostech.

1. ZOO plná abecedy
2. Útěk z novin
3. Novinová asambláž
4. Noviny a novinky ze světa
5. Zvířecí podpisy
6. Z pořádku chaos
7. Rozstříhej a znovu slož
8. Po stopách písmenka
9. Abeceda jako živá
10. Návrh ubrousku
11. Písmena v síti
12. Tajná zpráva
13. Poznáš, čím jsme byli dřív?
14. Jakoby se ztratilo – písmenková tapeta
15. Batika bez barev

METODICKÝ LIST č. 1

Námět: ZOO PLNÁ ABECEDY

Úkol: Tvar zvířete správně zakomponovat do plochy čtvrtky, písmo využít pouze jako estetický prvek pro vyplnění obsahu tvaru.

Cíl: hledat soulad mezi námětem a zpracováním obsahu

Výtvarný problém: zjednodušená kresba, celek a detail (tvar a obsah plochy)

Výtvarná technika: kresba fixem a kresba tuší

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 45 minut

Motivace: S dětmi si na začátku hodiny povídáme o zvířátkách, o nichž jsme se společně učili, nebo která samy znají. Ukážeme jim i obrázky některých zvířat - nejlépe zvířata jednodušších tvarů (hlemýžď, had, myš...), která dokáží děti samostatně nakreslit. S mladšími dětmi si můžeme i zopakovat abecedu.

Pomůcky: fixy, černé i barevné tuše, seříznuté špejle, čtvrtky formátu A4, igelity na lavice, hadřík

Postup práce: Děti si nejprve promyslí, jaké zvířátko budou kreslit. Zvolí si také techniku kresby fixem nebo tuší. Nejprve nakreslí pouze obrysovou kresbu zvířátka, které pak budou vyplňovat velkými tiskacími písmeny abecedy. Musí si ale uvědomit, že písmena kreslí, jako by byla dutá. Pokud kreslí tuší začernují plochy okolo písmen a písmena zůstávají bílá (v případě, že nepoužijí barevnou tuš). Pokud si zvolily fixy, vybarvují plochy kolem písmen a mohou jinou barvou vyplnit i samotná písmena.

Metodická poznámka: Výhodou fixu je, že děti nemusí při vybarvování písmen čekat až zaschnou okolní plochy. U tuše tato výhoda bohužel není.

Hodnocení: Hotové práce rozložíme k sobě a s dětmi si budeme společně povídat o zvířátkách. Zjistíme, zda všechna zvířátka poznají, co jim na nich připadá zajímavé, či zda o nich vědí něco neobvyklého. Můžeme navázat i na hodinu přírodovědy (prvouky) a ptát se dětí, jak by o tato zvířátka správně pečovala. Pak podle času vybereme několik výtvorů a jejich autor nám o nich něco poví.

Prezentace: Tato dětská výtvarná díla pak vystavíme ve třídě na nástěnce nebo je připevníme na prádelní šňůru.

Varianty: Možné je předkreslit dětem na velký balicí papír zvířátko, ony ho pak společně zaplňují písmeny.

METODICKÝ LIST č. 2

Námět: ÚTĚK Z NOVIN

Úkol: Vystříhaná písmena poskládat do tvaru zvířete.

Cíl: přenést se z reality do fantazie, uvědomit si, respektovat zobrazovaný prostor

Výtvarný problém: plošné vymezení tvaru spojené s textem

Výtvarná technika: vystřihování, lepení do určité kompozice

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 45 minut

Motivace: Děti si do školy přinesou fotografie nebo obrázky svého mazlíčka nebo oblíbeného zvířátka. Povídáme si, co je pro jejich zvířátko charakteristické po stránce jeho vzhledu (kulaté břicho, dlouhý ocásek, velké špičaté uši...).

Pomůcky: nůžky, noviny a časopisy, čtvrtky formátu A4, lepidla, igelity na lavice

Postup práce: Děti se nejprve zamyslí nad tím, jaká písmena by se hodila na ztvárnění jejich vybraných zvířátek. Například na kulaté břicho nemohou použít písmenko „I“. Pak vhodná písmena vystřihají z novin nebo časopisů. Barevnost bychom měli nechat zcela na jejich volbě. Nakonec písmena poskládají a nalepí na čtvrtku ve tvaru jejich oblíbeného zvířátka. K hotovému zvířátku mohou stejnou technikou lepení napsat i jméno vytvořeného mazlíčka.

Metodická poznámka: Úkolem učitele je vést žáky k zaplnění co největší plochy čtvrtky, tzn. vytvořit zvířátko v co největší možné velikosti (žáci musí opravdu vhodně volit písmena).

Hodnocení: Opět dětské práce vystavíme na jedno místo a společně si povídáme o zvířátkách, o jejich jménech, zda je žáci poznali atd. Děti vedeme také k tomu, aby si všimly, kolik možných tvarů mohou mít jednotlivá písmena.

Prezentace: Hotová písmenková zvířátka můžeme vystavit na chodbě školy.

METODICKÝ LIST č. 3

Námět: NOVINOVÁ ASAMBLÁŽ

Úkol: Malými ústřížky textu z novin polepit čtvrtku a odpadový materiál – volba vhodné kompozice.

Cíl: rozvíjet prostorovou představivost, podpořit zájem o výtvarné umění, seznámit s technikou asambláže

Výtvarný problém: opakování linií (řádků textu), jejich křížení a vrstvení

Výtvarná technika: asambláž

Věková kategorie: 9 – 11 let

Časová dotace: 90 minut

Motivace: Děti si zahrají na výtvarného umělce Jiřího Koláře. V úvodu hodiny jim ukážeme některá jeho díla, povídáme si o nich. Necháme žáky vžít se do jeho role. Můžeme se pokusit vymýšlet názvy jednotlivých děl.

Pomůcky: noviny, nůžky, čtvrtky formátu A3, odpadový materiál (PET lahve, kelímky, obaly...), lepidla, igelity na lavice

Postup práce: Pro časovou náročnost tohoto úkolu zvolíme formu skupinové práce. Utvoříme skupinky po 4 - 5 žácích. Děti si zvolí, co budou obalovat do novinových ústřížků. Ústřížky si pak musí nastříhat (natrhat) z novin (nepravidelné tvary). Vybraný materiál pro asambláž pak polepí ústřížky tak, aby zaplnily celou plochu. Stejným způsobem polepí i celou čtvrtku. Připravené objekty rozloží na čtvrtku, různě je přeskupují a hledají nejlepší varianty sestavy. Pak jednotlivé prvky asambláže zafixují (v našem případě přilepí) ke čtvrtce a své dílo každá skupina pojmenuje.

Hodnocení: Před závěrem hodiny jednotlivé skupiny chodí před tabuli se svým dílem, které nám několika větami představí. Ostatní žáci mohou vymýšlet jiné názvy prezentovaných prací spolužáků. Nezapomeneme žáky pochválit za jejich spolupráci.

Prezentace: Asambláže položíme na lavice v zadní části třídy nebo je připevníme na síť zavěšenou na stěně ve třídě.

Obrázek 16: „Novinová asambláž“, žáci 4. třídy

METODICKÝ LIST č. 4

Námět: NOVINY A NOVINKY Z NOVÉHO SVĚTA

Úkol: Propojit teoretické znalosti žáků s jejich fantazií

Cíl: rozvíjet kreativitu žáků, využít znalosti z vlastivědy, podporovat fantazii

Výtvarný problém: převod prostorových jevů do plochy – mapa světa

Výtvarná technika: kašírování, koláž z tiskovin a následná malba

Věková kategorie: 9 – 11 let

Časová dotace: 90 minut

Motivace: S dětmi bychom mohli navštívit planetárium a to i v rámci vlastivědy (mezipředmětové vztahy). Děti by také mohly v českém jazyce napsat slohovou práci o nové vysněné planetě a ty nejvydařenější bychom si v úvodu hodiny VV společně přečetli.

Pomůcky: čtvrtky formátu A3, noviny (hedvábný papír), kašírovací hmota, lepidla, nůžky, štětce, vodové nebo temperové barvy, kelímek na vodu, igelit na lavici

Postup práce: Žáci si nejprve rozvrhnou, kde budou na jejich planetě světadíly a kolik jich bude. Pak pomocí novin (hedvábného papíru) a kašírovací hmoty tyto světadíly vytvoří. Po zaschnutí (další hodinu) nalepí na světadíly jednotlivé různě velké novinové ústřižky, nejlépe různých barev, které představují státy. Zbylé bílé plochy čtvrtky domalují vodovými, či temperovými barvami. Pouze na žácích bude, zda zvolí odstíny modré či jiné barvy. Starší děti mohou na planetě znázornit i poledníky a rovnoběžky, ale jelikož je jejich planeta smyšlená, záleží pouze na nich, kudy povedou a jak budou vypadat.

Metodická poznámka: Děti by měly být již z dřívější doby seznámeny s malbou temperami a vodovými barvami a znát jejich charakter při malbě.

Hodnocení: Planety rozložíme ve třídě a společně je hodnotíme. Podle počtu žáků si někteří z nich vyberou planetu, která je nejvíce zaujala a pokusí se vyjádřit pocity, které v nich planeta vyvolává, případně co jim připomíná.

Prezentace: Planety vystavíme na chodbě školy. Vhodné by bylo podložit je černou látkou nebo krepovým papírem, aby planety budily v pozorovatelích dojem, že jsou opravdu součástí tajemného vesmíru.

METODICKÝ LIST č. 5

Námět: ZVÍŘECÍ PODPISY

Úkol: Podobou písma sdělit charakter a vzhled zvířete tak, aby bylo rozpoznatelné i bez znalosti čtení.

Cíl: prohlubovat vztah žáka ke zvířatům, spojit znalosti o zvířatech s vlastní fantazií

Výtvarný problém: kresba vystihující povahu a charakter zvířete

Výtvarná technika: kresba

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 45 minut

Motivace: V rámci školního výletu návštěva ZOO ve Dvoře Králové. Fotografická dokumentace zvířat. O zvířatech si pak společně popovídáme, jaká jsou, jak se chovají, jaká je jejich srst, kůže...

Pomůcky: fixy, pastelky, čtvrtky formátu A4

Postup práce: Každý žák si vybere alespoň dvě zvířata, která mu připadají něčím zajímavá nebo je prostě jen má rád. Vzhled písma jednotlivých slov pak přizpůsobí vybraným zvířatům (tvar, velikost, okraje, celkovou dekoraci, barvu...). Například slovo „slon“ by mohlo být napsáno šedě oblými tvary, „papoušek“ by naopak zářil svou pestrostí a rozčepýřeností, „had“ by se plazil po papíře a „beránek“ by byl heboučký a kudrnatý. Fantazii by se meze opravdu nekladly. Příklady jsou orientační - neměli bychom dětem předkládat, jak by měl výsledek vypadat.

Hodnocení: Zvířecí podpisy opět společně shlédneme, můžeme i porovnat podpisy stejných zvířat, jak je ztvárnili jednotliví žáci.

Prezentace: Podpisy připevníme na nástěnku ve třídě. Vhodné by bylo doplnění fotografiemi z návštěvy v ZOO.

Obrázek 17: „Zvířecí podpisy“, chlapec - 3. třída

Obrázek 18: „Zvířecí podpisy“, dívka – 3. třída

METODICKÝ LIST č. 6

Námět: Z POŘÁDKU CHAOS

Cíl: narušit klid plochy, uvědomit si rozdílné působení klidu a chaosu

Výtvarný problém: kontrast původní klidné plochy a následného chaosu

Výtvarná technika: práce s PC, koláž, dokresba

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 90 minut

Motivace: Žáky uvedeme do hodiny příběhem o hodné Kačence a rozpustilém Honzíkovi, který ale měl dobré srdce.

„Malá Kačenka chodila do první třídy. Ve škole se naučila číst a psát. Psaní ji tuze bavilo, a tak doma popsala všechno, co ji přišlo pod ruku. Jednoho dne se rozhodla, že překvapí maminku a celé okno vyzdobí mnoha písmenky. Když byla hotova se svou prací, najednou přiletěl do okna míč a rozbil ho na veliké množství střepů. Do míče samozřejmě nemohl kopnout nikdo jiný, než rozpustilý Honzík. Kačenka hrozně plakala a Honzíkovi to přišlo moc líto. Chtěl jí udělat radost a poskládal všechny kousky dohromady. Protože, ale ještě nechodil do školy a písmenka neuměl, skládal střepy tak, jak se mu to zrovna hodilo. A co mu asi tak mohlo vzniknout? To si vyzkoušíme v naší hodině.“

Pomůcky: počítače s tiskárnou, papíry, čtvrtky formátu A4, nůžky, lepidla, fixy

Postup práce: V rámci výuky v počítačové učebně nebo jako domácí úkol, si žáci napíší a vytisknou na počítači různě velká a barevná písmena abecedy. Využit mohou také rozdílných tvarů písmen, podle možností počítače. V hodině VV pak tyto listy s písmeny rozstříhají na nepravidelné kousky a vlepují je na čistý papír. Nemělo by být složeno zpět původní písmeno, ale zároveň by měla závěrečná kompozice působit efektivně. Možná je i dokresba některých písmen.

Hodnocení: Výtvarná díla položíme k sobě na zem. Všímáme si vzniklých, zajímavých částí a detailů. Ptáme se, co žákům práce připomínají, jak bychom je mohli dále využít (například pracovat pouze s určitým výřezem a různě ho dotvářet – spíše u starších žáků). Můžeme se pozastavit i nad výběrem barev jednotlivých žáků, zda je volili náhodně nebo na základě citu.

Prezentace: Koláže můžeme nahodile rozvěsit po sítí (nástěnce), což by budilo dojem chaosu. Možné by bylo je také uspořádat těsně k sobě. V tomto případě by chaotické koláže působily spíše klidněji.

METODICKÝ LIST č. 7

Námět: ROZSTŘÍHEJ A ZNOVU SLOŽ

Úkol: Listy z časopisu s textem a obrázkem rozstříhat na proužky a tyto proužky pak prokládat a lepit na čtvrtku.

Cíl: podpořit koncentraci pozornosti, seznámit s technikou proláže, pozorovat prokládání linií

Výtvarný problém: prokládání dvou obrázků v určitém rytmu

Výtvarná technika: proláž

Věková kategorie: 9 – 11 let

Časová dotace: 45 minut

Motivace: Žáky uvedeme do hodiny příhodou: „Včera jsem byla se psem na vycházce a u nového domu stavěli majitelé krásný plot. Byl velice zajímavý. Výplň plotu se skládala ze dvou různých druhů dřeva. Z toho důvodu mě napadlo inspirovat se tímto plotem v naší dnešní hodině. Protože ale nemáme dřevo, vyzkoušíme to se dvěma různými obrázky, které budeme mezi sebou prokládat. Co vy na to?“

Pomůcky: čtvrtky formátu A4, časopisy, nůžky, lepidla, pravítka, tužky, igelity na lavice

Postup práce: Nejprve si žáci vyberou obrázek a k němu vhodný text z časopisu. Nůžkami si upraví okraje a oba listy nastříhají na stejně široké proužky. Pečlivější děti si mohou z druhé strany pomocí tužky a pravítka nalinkovat čáry jako hranice pruhů pro stříhání. Tyto proužky si pak nastříhají. Od středu nebo okraje čtvrtky nalepují tyto proužky s malým odstupem od sebe a prokládají je – jeden proužek s obrázkem a vedle něho druhý s textem.

Metodická poznámka: Jednotlivé listy z časopisu musí být menší než je polovina šířky čtvrtky. Vhodnější je začít lepit od středu čtvrtky a proužky si ještě před stříháním očíslovat – nejlépe zase od středu (například pokud obrázek z novin rozdělíme na 9 pruhů, budeme číslovat od středu nalevo i napravo – označíme L a P, ale musíme žáky upozornit na převrácení stran po otočení papíru, číslováme tedy = 4P, 3P, 2P, 1, 2L, 3L, 4L). Postup je náročnější, proto doporučuji tuto činnost provádět spíše se staršími žáky.

Hodnocení: Podle času nám jednotliví žáci představí svou práci, nejprve ale děti zkouší poznat obrázek a případný nápis v proláži. Autor pak může seznámit spolužáky s tím, proč si vybral právě tento obrázek s textem (zda byl výběr pouze náhodný, nebo na nějakém citovém základě).

Prezentace: Proláže s žáky vystavíme na chodbě před třídou. Můžeme doplnit nadpis například „Poznáš, kdo jsem?“

Obrázek 19: „Rozstříhej a znovu slož“, dívka – 5. třída

METODICKÝ LIST č. 8

Námět: PO STOPÁCH PÍSMENKA

Úkol: Hledat jedno písmenko nejrozumnějších druhů v novinách a časopisech.

Cíl: rozvíjet organizační schopnosti, uvědomit si mnohotvárnost různých písmen ve svém okolí

Výtvarný problém: kompozice v ploše různých tvarů jednoho písmene

Výtvarná technika: koláž

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 45 minut

Motivace: Dnes si zahrajeme na detektivy. Stejně jako detektiv pátrá po důkazech, které si pečlivě shromažďuje k nějakému případu, my budeme hledat písmenka ve všech možných časopisech a novinách. Každý si vybere jedno písmenko a bude po něm pátrat. Pokud ho objeví, vystřihne si ho. Až nastřádáte co nejvíce písmenek, tak jako detektiv důkazů, shromáždíte je do určité kompozice na plochu papíru.

Pomůcky: časopisy, noviny, nůžky, lepidla, čtvrtky formátu A3, igelity na lavice

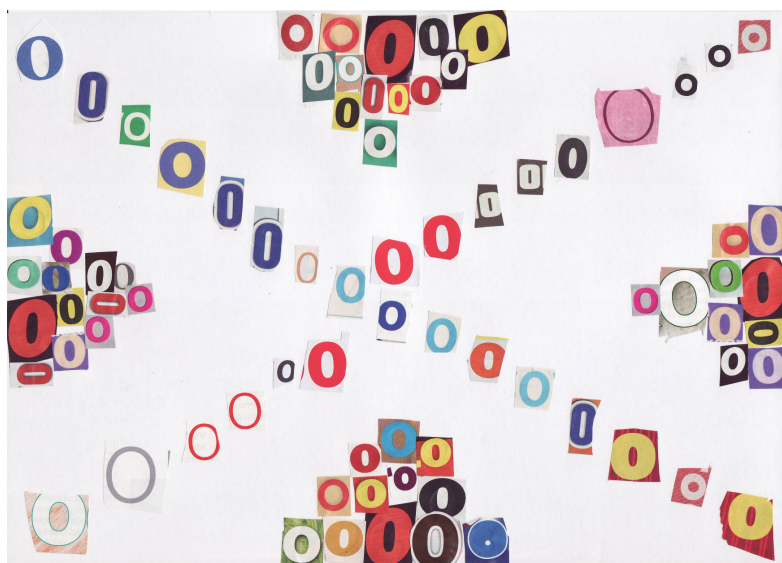
Postup práce: Žáci budou pracovat ve dvojicích, případně trojicích. Každá skupinka si vybere jedno písmeno a to pak vystřihuje z novin a časopisů. Vystřihovat mohou v obdélníkové podobě, nemusí obstřihovat tvar písmene. Snaží se najít co nejvíce různých tvarů, velikostí a barev zvoleného písmene. Tato vystřihaná písmenka pak společně lepí na čtvrtku formátu A3.

Hodnocení: Při hodnocení si s žáky všímáme, kolik různých tvarů může mít jedno písmenko.

Prezentace: Tyto listy s různými tvary písmen mohou sloužit jako didaktická pomůcka v nižších ročnících, proto je žáci darují dětem v první třídě.

Obrázek 20: „Po stopách písmenka“

Obrázek 21: „Po stopách písmenka“, dívka – 5. třída

METODICKÝ LIST č. 9

Námět: ABECEDA JAKO ŽIVÁ

Úkol: Pracovat s písmeny v prostoru.

Cíl: rozvíjet prostorové vnímání, uvědomit si vztah mezi plošným a prostorovým zobrazením

Výtvarný problém: prostorový tvar písmen

Výtvarná technika: prostorová tvorba - plastika

Věková kategorie: 9 – 11 let

Časová dotace: 90 minut

Motivace: Motivace vyprávěním zážitku. „Děti představte si, že si včera můj soused zlomil nohu. Nikoho neměl doma, a tak jsem ho musela odvézt do nemocnice. Tam mu nohu dali do sádry, aby ji pořádně zpevnili a zafixovali. Večer jsem přemýšlela, co budeme dělat dnes o výtvarné výchově. Paní učitelka z první třídy mě prosila, zda bychom mohli dětem udělat prostorová písmenka, která by si mohly pořádně ohmatat. Napadlo mě písmenka vytvořit ze zmuchlaného papíru. Doma jsem si to vyzkoušela, ale rázem se celé písmeno zhroutilo. V tu chvíli jsem si vzpomněla na sousedovu zlomenou nohu, kterou pan doktor zpevnil sádrkou. A stejně tak vyzkoušíme zpevnit naše písmenka.“

Pomůcky: silnější dráty (nebo papíry), sádrové obvazy, nůžky, větší misky s vodou, igelity na lavice, pracovní oděv, fixy

Postup práce: Žáci si zvolí písmenko (dobré by bylo, aby se žádné neopakovalo). Pomocí drátů se pokusí písmenko ztvárnit. Pro větší bezpečnost i snadnější tvarování je vhodné písmenko vytvořit ze zmuchlaného papíru. Takto připravené písmeno žáci omotají kousky sádrového obvazu namočeného ve vodě. Výhodou sádrových ob vazů je poměrně rychlé tuhnutí, přesto je možné písmeno dotvarovat již obalené. Po úplném zatuhnutí sádrových ob vazů můžeme písmena pomalovat fixy.

Metodická poznámka: Na barvení nejsou vhodné vodové barvy – sádrový obvaz by namočením znovu změkl.

Hodnocení: Písmena si rozložíme na tmavý podklad, aby dobře vynikla. Hodnotíme průběh činnosti i zhotovená písmena.

Prezentace: Tato písmenka jsou opět vhodnou didaktickou pomůckou do 1.třídy. Žáci si mohou osahat tvary jednotlivých písmen, proto společně předáme písmena prvňáčkům.

Varianty: Každý si může z písmen složit své jméno. Písmena se pak přiváží na šňůrku a zavěsí.

METODICKÝ LIST č. 10

Námět: NÁVRH UBROUSKU

Úkol: Dekorovat čtvercovou plochu vhodnými písmeny podle středních příček.

Cíl: rozvíjet představivost, probouzet vztah k přesnému souměrnému řádu

Výtvarný problém: osová souměrnost, pozitivní x negativní kresba, dekorativní pojetí námětu

Výtvarná technika: pozitivní a negativní kresba

Věková kategorie: 9 – 11 let

Časová dotace: 90 minut

Motivace: „Co všechno už umíme z geometrie (děti se hlásí a odpovídají)? Ano, učili jsme se také o osově souměrnosti. Dnes vyzkoušíme souměrnost zapojit do výtvarné výchovy a propojíme ji i s hodinou psaní.“

Pomůcky: čtvrtky 30 x 30 cm, tužky, pravítka, pastelky, fixy, vodové barvy, temperové barvy nebo tuš, štětce, kelímky na vodu, igelity na lavice

Postup práce: Základem je čtvrtka tvaru čtverce. Tuto čtvrtku si přeložením rozdělíme pomocí středních příček na čtyři menší čtverce. Tyto střední příčky si žáci mohou obtáhnout tužkou (pro lepší orientaci). Od středu čtverce pak komponují jednotlivá písmena souměrná podle všech vzniklých os. Písmena by měly děti kreslit od ruky. Záleží na učiteli a zkušenostech dětí, zda budou vybarvovat pastelkami, fixy, vodovými, či temperovými barvami. Starší děti mohou využít kresbu tuší. Vhodné je seznámit děti s negativní kresbou, kdy nechají písmena bílá a jejich okolí vybarví.

Hodnocení: Společně si s žáky prohlížíme ubrousky. Každý si zvolí jeden a řekne ostatním čím ho zaujal, zda je něčím výjimečný. Pozorujeme jak se písmena mění díky převrácení, jak na nás působí pozitivní či negativní kresba.

Prezentace: Ubrousky si společně vyvěsíme na šňůru nad tabuli.

METODICKÝ LIST č. 11

Námět: PÍSMENA V SÍTI

Cíl: rozvíjet koncentraci pozornosti, estetické cítění a smysl pro detail

Výtvarný problém: pozitivní a negativní kresba, dekorativní pojetí námětu

Výtvarná technika: kresba do čtvercové sítě, kontrast světla a tmy

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 90 minut

Motivace: „Jednoho dne si kouzelná písmenka vyrazila na výlet. Po dlouhé cestě, se ale ztratila v jakési čtvercové bludné síti. To bludiště bylo velice zvláštní, někde byla tma a jinde naopak světlo. Písmenka neuměla mluvit a nemohla si zavolat o pomoc, ale protože byla kouzelná, dokázala měnit svou barvu. Toho tedy využila, aby byla dobře vidět na dálku a někdo je z bludné sítě zachránil. Proto se v tmavých místech proměnila v bílá a v těch světlých naopak v ta nejtmařejší. Jak asi písmenka v bludné síti vypadala, si každý zkusí představit.“

Pomůcky: čtvrtky čtvercového formátu 21x21 cm, tužky, pravítka, tuše nebo fixy

Postup práce: Čtvrtku čtvercového formátu si žáci pomocí pravítka rozdělí na stejně velké čtverečky – síť. Tuší nebo fixem pak libovolně rozmístí písmena psaná dvojmo. Některé čtverce vybarví a vnitřky písmen nechají volné, nebo naopak. Dobré je, když jedno písmeno zasahuje do několika čtverců.

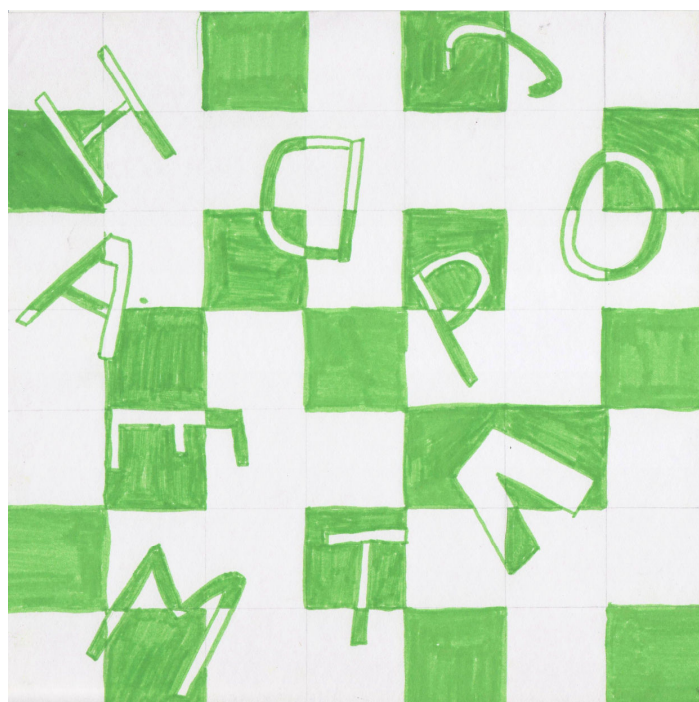
Hodnocení: Dětské práce rozložíme na zem. S žáky porovnáujeme, jak která práce působí, zda vidí rozdíl mezi plochou zaplněnou většími a malými písmeny. Jak působí práce, které mají více vybarvených celých čtverců. Pokud žáci použili fixy, soustředíme se na volbu barevnosti (výraznost barev).

Prezentace: Výtvarné produkty můžeme zavěsit na síť nebo vyvěsit na nástěnku těsně vedle sebe a sestavit tak velkou čtvercovou síť v ploše.

Obrázek 22: „Písmena v síti“

Obrázek 23: „Písmena v síti“, dívka – 5. třída

METODICKÝ LIST č. 12

Námět: TAJNÁ ZPRÁVA

Úkol: Zmizíkem vytvořit na čtvrtku tajné znaky neznámého písma.

Cíl: uvědomit si prostor pro vyjádření, umožnit žákům experimentovat, uvědomit si neomezené možnosti při vytváření nových písem

Výtvarný problém: zaplnění plochy tajným písmem bez zrakové kontroly

Výtvarná technika: zmizíková rezerva

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 45 minut

Motivace: „Nedávno jsem viděla dobrodružný film o dlouhé plavbě na moři. Loď ztroskotala a kapitán lodi napsal vzkaz jako volání o pomoc, který vložil do lahve a poslal po moři. Při ztroskotání ale ztratil své oblíbené pero, a proto napsal vzkaz neviditelnou tekutinou. Já tady takovou láhev se vzkazem mám. Zkusíme si vzkaz společně rozluštit.“

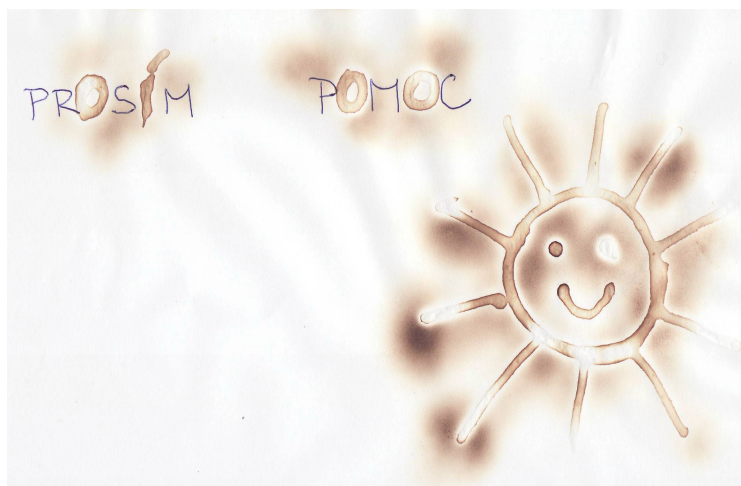
Pomůcky: zmizík, inkoust, široké štětce, čtvrtky formátu A5 nebo A4, igelity na lavice (citron, svíčka, zápalky, měkký papír, špejle, miska)

Postup práce: Žáci zapojením své fantazie, zapíší pomocí zmizíku svou vlastní tajnou zprávu. Jejich tajné písmo může mít s obsahem zprávy nějakou spojitost, nebo může být zcela náhodné. Snaží se postupovat tak, aby zaplnili celou čtvrtku, i když písmo nevidí. Následně pomocí štětce překryjí celou čtvrtku inkoustem. Na ploše čtvrtky se nám pak objeví tajné zprávy.

Hodnocení: Žáci jednotlivě představují své tajné zprávy. Sdělí spolužákům, zda má písmo vizuální spojitost s obsahem textu – pokud ano, mohou se pokusit tuto zprávu ve svém volném čase rozluštit. Společně hodnotíme také zajímavé tvary znaků v tajných zprávách.

Prezentace: Zprávy vyvěsíme na chodbách školy. U zpráv, které vyjadřují určitý obsah, můžeme vyvěsit prázdný papír, na který mohou děti napsat vlastní rozluštění zprávy. Po nějaké době vyvěsíme přesné autorovo znění. Možné je papír dokola opálit.

Varianty: Tajné písmo můžeme napsat šťávou z citronu na měkký papír (ne čtvrtku) a nad hořící svíčkou papír nahřát. Text se záhy objeví. Vhodné je spojit tuto činnost s dobrodružným motivačním příběhem.

Obrázek 24: „Tajná zpráva“

METODICKÝ LIST č. 13

Námět: POZNÁŠ, ČÍM JSME BYLI DŘÍV?

Úkol: Navrstvit plakátky a listy z časopisů lepením, následně neúplně odstranit vrstvy – plakátovací plochy.

Cíl: zapojit princip náhody do procesu výtvarné tvorby, seznámit děti s neverbální komunikací přes plakáty

Výtvarný problém: strhávání navrstvených plakátů, seznámení s technikou dekoláže

Výtvarná technika: dekoláž

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 2 x 45 minut

Motivace: Při návštěvě kina si s dětmi všímáme a prohlížíme plakátovací plochu s poničenými a potrhanými plakáty. Tyto plakáty měly upoutávat diváky a lákat je do kina na nové filmy, do divadla na představení, do klubů na zábavy, diskotéky...

Pomůcky: plakáty, listy z časopisů, řídké lepidlo (Herkules), čtvrtky formátu A3, igelity na lavice

Postup práce: Plakáty a stránky z časopisů žáci nalepí řídkým lepidlem přes sebe (jako vrstvy plakátů na plakátovacích plochách). Stejně jako se tyto plakáty jednou musí strhat, pokusí se po zaschnutí lepidla strhnout části navrstvených plakátů i žáci. Vzniknou tak práce, na nichž se objeví nesmyslně pomíchané texty, různá písma, části zobrazených předmětů i lidských tváří.

Hodnocení: Vzniklé dekoláže položíme na podlahu ve třídě a společně hodnotíme výsledky práce. Zaměříme se s žáky na vzniklá zajímavá místa, na části textů. Necháme žáky, aby vyjádřili své pocity z průběhu hodiny i pocity ze vzniklých prací.

Prezentace: Vzniklé dekoláže umístíme na dveře do třídy, tak si vytvoříme společnou velkou plakátovací plochu (možné z obou stran).

Obrázek 25: „Poznáš, čím jsme byli dřív?“

Obrázek 26: „Poznáš, čím jsme byli dřív?“
chlapec – 4. třída

METODICKÝ LIST č. 14

Námět: JAKOBY SE ZTRATILO – PÍSMENKOVÁ TAPETA

Cíl: experimentovat, v materiálu a technice objevovat výtvarný řád

Výtvarný problém: tisk písmen v určitém rytmu, záznam pozvolné změny barvy

Výtvarná technika: tisk z výšky pomocí bramborových razítek

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 45 minut

Motivace: „O víkendu jsem se s partou kamarádů vydala na výlet. Ve vlaku byl starý pan průvodčí. K označení lístků používal ještě takové staré razítko, které se muselo namáčet do inkoustu. Namočil si ho hned na začátku, když se chystal označit první lístek. Tímto razítkem pak ještě označil další a další, až se stalo, že na mém posledním lístku nebylo už skoro nic vidět. Na lístkách bylo pak krásně poznat, který byl označen jako první, druhý a který jako poslední. Stejným způsobem se pokusíme razítkovat i my. Razítka si ale musíme sami vyrobit.“

Pomůcky: brambory, nožík, tácek, papírové utěrky, temperové barvy, čtvrtky 30 x 30 cm, igelity na lavice

Postup práce: Z brambor si žáci vyříznou dvě písmenka (pomalejší děti mohou jen jedno). Papírové ručníky rozloží na tácek, namočí je a vymáčknou na ně temperovou barvu = razítkovací polštářek. Bramborová razítka namočí do barvy a několikrát je obtisknou na papír v jednom řádku (dokud tisk nezmizí). Písmeno mohou na dalším řádku libovolně otočit nebo využít druhé písmenko - je možné začít tisk i zprava. Místo řádků mohou děti zvolit i tisk po sloupcích. Takto žáci pokryjí celou plochu.

Metodická poznámka: Upozornit žáky, aby razítka kladli do barvy jen lehce a při tisku netlačili na papír, tisk je pak kvalitnější.

Hodnocení: Tapety si rozložíme na podlahu. Společně s žáky hodnotíme volbu písmenek a jejich rozmístění na ploše. Ptáme se žáků, jak na ně různá písmenka působí, jaký dojem v nich budí jejich převrácení, otáčení... Hodnotíme také volbu barev, zda barvy volili náhodně nebo zda jim písmeno evokuje určitou barvu.

Prezentace: Vzniklými tapetami můžeme s žáky vytapetovat starou skříň ve třídě, dveře do třídy nebo poničenou desku pod tabulí.

METODICKÝ LIST č. 15

Námět: BATIKA BEZ BAREV

Cíl: tematickou motivací objevovat novou techniku s daným materiálem

Výtvarný problém: seznámení s technikou savové batiky, pozitiv a negativ

Výtvarná technika: savová batika

Věková kategorie: 8 – 11 let

Časová dotace: 45 minut

Motivace: V rámci školy v přírodě (tábora) shlédly děti fotbalový zápas v jedné vesničce. Moc se jim líbily dresy, v nichž fotbalisté bojovali o výhru. Vytvoří si proto svůj vlastní „dres“ se svým jménem, názvem skupiny ze školy v přírodě, názvem tábora nebo táborového oddílu.

Pomůcky: tmavší trička, různé široké lepicí pásky, nůžky, tvrdé kartony, savo v rozprašovači

Postup práce: Tento úkol je vhodný pro školy v přírodě nebo je nutné ho provádět mimo prostory školy (školní dvůr, hřiště). Žáci si nejprve pomocí lepicích pásek napíší na tričko svůj zvolený text (jméno, pokřik, název týmu, oddílu...). Mohou si na tričko nalepit i nějaký obrázek (logo, znak...) nebo ho jen vystříhnout z tvrdého kartonu a na tričko přiložit. Takto „vyzdobené“ tričko pak proloží tvrdým kartonem a přestříkají savem. Po uschnutí trička se sundají samolepky. Vzniknou nám tak světlejší nápisy a obrázky, než je samotné tričko. Tričko je pak nutné vyprat, aby byl odstraněn zápach ze sava.

Metodická poznámka: Je nutné předem zjistit, zda některý z žáků není alergický na savo.

Hodnocení a prezentace: Vzniklá trička si děti mohou obléknout na sebe, společně se mezi sebou procházet a zhodnotit tak práci ostatních kamarádů.

4.3 ZHODNOCENÍ PROVEDENÝCH ÚKOLŮ

Část praktických činností z diplomové práce byla provedena na základních školách v Býchorech a ve Veltrubech (Kolínsko) s žáky třetích, čtvrtých a pátých ročníků (celkem 57 dětí). Bylo vybráno šest činností, zrealizovaných na uvedených dvou školách. V následující kapitole zaznamenávám své postřehy z hodin, které by měly pomoci vyvarovat se chybám při dalším provádění těchto činností.

1. NOVINOVÁ ASAMBLÁŽ

Tato činnost byla prováděna na malotřídní škole s žáky čtvrtého ročníku. Žáky nadchla pro práci motivace, zalíbilo se jim zahrát si na výtvarného umělce. Společně utvořili jednu skupinu. Každý si vybral jeden z předložených předmětů a ten polepoval útržky novin. Dva chlapci společně polepili novinami i plochu velké čtvrtky. Do této činnosti se zapojila i žákyně s autismem, které se práce překvapivě dařila. V závěru hodiny žáci seskupovali předměty na čtvrtku, nejdříve vytvořila svá seskupení děvčata a po nich i chlapci. Některé instalace byly opravdu vydařené.

K polepování děti volily i útržky s obrázky, což v závěrečné instalaci budilo dojem značné neuspořádanosti. Pro příště by bylo vhodné dát dětem k dispozici pouze části novin s textem bez obrázků.

2. ZVÍŘECÍ PODPISY

Činnost byla opět realizována v malotřídní škole, tentokrát s žáky třetího ročníků. Myslela jsem si, že to pro ně bude práce až příliš jednoduchá, v čemž jsem se ale zmýlila. V první chvíli děti úplně nepochopily, co je po nich

vyžadováno. Zahrála jsem si tedy na holčičku ze školky a poprosila jednu dívku, aby mi na tabuli napsala název nějakého zvířete. Napsala slovo motýl, ale já ho nedokázala přečíst, proto holčička udělala písmenku „O“ barevná motýlí křídla. Po této motivační scéně pochopili i ostatní žáci náplň hodiny.

Výsledkem byly velice vydařené dětské práce, v nichž žáci předvedli svou bezmeznou fantazii. Některé děti neměly své fixy, a proto použily pastelky. Tyto práce bohužel nebyly tak pestré a výrazné.

3. ROZSTRÍHEJ A ZNOVU SLOŽ!

Technika proláže byla vyzkoušena s žáky pátého ročníku. Jelikož děti byly poněkud zkušenější, nečinilo jim problém zachování pořadí nastříhaných proužků obrázku. Velice pečlivě si je rozkládaly vedle sebe na volný papír. Z časových důvodů pořadí proužků nedodržovaly u textu. Většina dětí začala lepit od okraje čtvrtky a některé nechávaly mezi proužky velké mezery. Z tohoto důvodu se jim nevešly na čtvrtku celé obrázky. Bylo by vhodné dětem poradit jak správně zvolit velikost obrázku, aby nedošlo k uvedenému problému. V důsledku toho, že žáci nedodržovali pořadí proužků s textem, se některým podařilo části textu otočit vzhůru nohama, ve výsledné práci však tato chyba nebyla příliš výrazná.

4. PO STOPÁCH PÍSMENKA

Na detektivy si zahráli žáci třetího ročníku. Zadaný úkol pojali velice zodpovědně a jejich práce se opravdu vydařily. Z časových důvodů měli možnost pracovat ve dvojicích, někteří však zvolili práci samostatnou.

Pro tuto činnost jsem žákům předpřipravila nejrůznější nápisy vystříhané z časopisů a novin. Poskytnuto jim bylo ještě množství celých časopisů. Při hodině byl ve třídě velký nepořádek, kterému se ale při této náplni nedalo

vyvarovat. Děti měly možnost zaplnit celou plochu čtvrtky, což ale z časových důvodů nikdo nestihl. Proto většinou vznikaly pouze různé kompozice z písmen. Několik žáků písmena volně rozprostřela po ploše čtvrtky, ostatní je lepili do předem promyšlených tvarů.

5. PÍSMENA V SÍTI

Aktivitu si vyzkoušeli žáci pátého ročníku. Z časových důvodů byly jako psací náčiní zvoleny fixy, tuš se špejlí byla nevyhovující. Také čtvercovou síť dostaly děti již hotovou. Více jak polovina z nich vepisovala do sítě jednotlivá písmena svých jmen. Někteří žáci plochu zaplnili větším počtem menších písmen, jiným stačilo písmen mnohem méně, avšak výrazně větších. Dvě děti pojaly síť jako šachovnici, písmena zde působila chaoticky. Při této činnosti byla nutná soustředěnost dětí, což se projevilo na výrazném klidu ve třídě oproti jiným činnostem. Domnívala jsem se, že tato aktivita nebude patřit mezi nejoblíbenější právě kvůli potřebě soustředěnosti. Nakonec ale sklidila nečekaně velký úspěch.

6. POZNÁŠ, ČÍM JSME BYLI DŘÍV?

Techniku dekoláže si vyzkoušeli žáci čtvrté třídy. Jako motivaci jsme zvolili prohlídku plakátovací plochy před budovou školy. Žáci pak v hodině stihli nalepit několik vrstev listů z novin a časopisů. Kvůli řídkosti lepidla, které nestihlo během hodiny zaschnout, bylo strhávání plakátů uskutečněno následující den. Původně jsem si myslela, že strhnutí provedu s dětmi v další navštívené škole. V průběhu hodiny jsem ale změnila názor, děti se na strhávání a vznikající efekty těšily ze všeho nejvíce, což se mi potvrdilo hned druhý den. Tam, kde děti nanesly více lepidla, byl se strhnutím problém, proto si žáci pomohli nůžkami, nožíky nebo hroty kružítek.

7. TAJNÁ ZPRÁVA

Rozluštění tajné zprávy vyplnilo zbytek hodiny, v níž žáci dodělávali dekoláže. Jelikož jich bylo ve třídě pouze 7, využila jsem jejich malého počtu a citrónovou šťávou jsem napsala krátký vzkaz, který jsem dětem přinesla v lahvi. Následoval motivační rozhovor na téma „dobrodružné příběhy“. Všichni jsme se shromáždili okolo stolu a nad plamenem svíčky zprávu společně rozluštili. Nejprve jsme ale drželi papír příliš vysoko a zpráva se neobjevovala. Po chvíli se podařilo najít správnou vzdálenost papíru od plamene. Závěr hodiny byl tedy plný rozjasněných a překvapených dětských očí.

5 ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se snažila přiblížit možnost využití písma v hodinách výtvarné výchovy na 1. stupni základní školy. V závěru psaní mé práce si odvážím říci, že se má snaha zdařila. Již v průběhu psaní jsem byla požádána o poskytnutí materiálů na využití písma ve VV. Moc bych si přála, aby zpracované metodické listy posloužily jako odrazový můstek i dalším pedagogům k výtvarným aktivitám. Doufám, že i žáci si díky těmto činnostem vytvoří kladný vztah k písmu a hlavně k psaní, které je chtě nechtě bude provázet celým životem.

Myslím si, že výtvarné činnosti se zapojením písma lze využít ve všech ročnících, záleží jen na učiteli jak s tímto námětem naloží. Důležité je nechat žáky tvořit a zapojit jejich vlastní fantazii. Věřím, že většině dnešních pedagogů nejsou tyto pojmy cizí a že mají snahu se oprostit od předloh a přesného kopírování již hotových prací. Uvedené metodické listy samozřejmě nevyčerpaly všechny možnosti, spousty dalších inspirujících nápadů mohou učitelé vyhledat v literatuře. Sama jsem donedávna netušila jaké množství výtvarných aktivit se dá v literatuře najít.

Do diplomové práce byly zapojeny i ukázky dětských výtvarných prací. Ne všechny mé představy se v praxi osvědčily, ale to mě neodradilo od další práce. Právě naopak, zpětná vazba byla přínosem po metodické i praktické stránce. Uvědomila jsem si, co bylo příčinou neúspěchu a co je nutné zlepšit pro další praxi.

Mým hlavním přáním bylo nadchnout děti a spatřit jiskru v jejich očích, což se také podařilo a povzbudilo mě to k další práci. Pro učitele neexistuje větší odměna, než vidět odcházet žáka z hodiny s úsměvem na tváři, obohaceného o nový výtvarný zážitek. Takto by měl být odměněn každý učitel v závěru všech odučených hodin.

Seznam použité literatury

- Cikánová, K. *Kreslete si s námi*. Praha: Aventinum, 1997. ISBN 80-7151-015-7.
- Cikánová, K. *Tužkou, štětcem nebo myší*. Praha: Aventinum, 1998. ISBN 80-7151-732-1.
- Čapka, F., Santlerová, K. *Vývoj písma v kostce*. Brno: Datis, 1994.
- Harris, D., Noble, M., Mehigan, J. *Kaligrafie. 100 úplných abeced*. Praha: Slovart, 2004. ISBN 80-7209-610-9.
- Hazuková, H., Šamšula, P. *Didaktika výtvarné výchovy*. Praha: SPN, 1986.
- Kéki, B. *5000 let písma*. Praha: Mladá fronta, 1984.
- Kneidl, P. *Z historie evropské knihy. Po stopách knih, knihtisku a knihoven*. Praha: Svoboda, 1989.
- Kol. autorů. *Vzdělávací program základní škola*. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-595-7.
- Kol. autorů. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: Tauris, 2006. ISBN 80-87000-02-1.
- Linaj, E., Kračmar, A. *Grafickou cestou*. Ústí nad Labem: Pedagogické centrum Ústí nad Labem, 2002. ISBN 80-903293-0-6.
- Nedvědová, Z., Zatloukalová, I. *Výtvarný tvorba*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-46-6.
- Petránský, L. *Písmo a obraz*. Bratislava: Pallas, 1971.
- Pokorná, M. *Kaligrafie: krása písma*. Brno: CP Books, 2005. ISBN 80-251-0293-9.
- Poupa, V., Voseček, J. *Výtvarná výchova v 1. a 2. ročníku*. Praha: SPN, 1984.

Roeselová, V. *Didaktika výtvarné výchovy*. Praha: PedF UK, 2003.
ISBN 80-7290-121-4.

Slezák, M. *Písmo ve výtvarné výchově*. Praha: SPN, 1985.

Vondrová, P. Písmena a písmenka ve výtvarné tvorbě in *Moderní vyučování*,
roč. 9, č. 9, s. 24 – 25. ISSN 1213-8398.

Výzkumný ústav pedagogický v Praze: *Alternativní učební osnovy výtvarné
výchovy pro 1. – 9. ročník základní školy* [online]. 2001, 2009 [cit. 2009-04-28].
Dostupný z WWW □ <http://www.vuppraha.cz/clanek/294> □.

Slovníček užitých pojmů

Slovníček má objasnit význam cizích slov, užitých v textu teoretické části.
Vznikl s pomocí uvedené odborné publikace:

Klimeš, L.: *Slovník cizích slov*. 2. vydání. Praha, SPN 1983.

Arabeska – plochý ornament z geometrických tvarů a stylizovaných rostlin často souměrně vyvinutých, někdy s figurálními motivy, užívaný v renesanci, klasicismu a někdy i v 19. století.

Asambláž – technika tvoření výtvarného díla seskupováním různých nesourodých materiálů a předmětů.

Baroko – sloh evropského umění 17. a 18. století.

Dadaismus – západoevropský směr v literatuře a výtvarném umění vzniklý roku 1916 ve Švýcarsku, vyznačující se rozbitím obsahu i formy, významově hodnotící náhodné a nesmyslné vztahy a situace.

Futurismus – jeden z formalistických výtvarných a literárních směrů z počátku 20. století vycházející z manifestu E. F. T. Marinettiho z r. 1909, zdůrazňující odpoutání od tradice, obdiv k pohybu a rychlosti, k strojům.

Grotesk – latinské písmo bez výrazného stínování a bez patek (neodborně „hůlkové písmo“).

Hieroglyf – značka obrázkového staroegyptského písma užívaného asi od r. 3 500 př. n. l., asi do roku 200 n. l., z něhož vzniklo písmo hieratické, démotické.

Humanismus – společenské, vědecké a literární hnutí (14. – 16. století), které spolu se studiem antické kultury obracelo pozornost k člověku a k jeho pozemskému životu.

Ideogram – grafický (neobrazový) znak označující pojem nezávisle na tom, jak se pojmenovává.

Informel - umění netvárnosti - silné vrstvy barvy s kousky omítky, rozdrčeným mramorem, pískem i sádkou působí hrůzným napětím. Umělec pracuje s barvou jako s blátem, barevná hmota pak na plátně zobrazuje širokou škálu pocitů, vidin samoty, odcizení, hněvu, hrůzy a zničení časem.

Kaligrafie – krasopisecké umění, krasopis.

Kapitála – velké písmo latinské abecedy ve výšce malých písmen ostatního textu.

Klasicismus – umělecká směr, který odvozuje svůj tvarový řád z antického umění a uplatňuje se v různých historických obdobích (zvláště ne rozhraní 18. a 19. století).

Kodex – starobylá kniha větších rozměrů.

Koláž – technika tvoření obrazů lepením, nalepováním nebo vlepováním papírových výstřižků, či zlomků reprodukcí. Opakem je dekoláž.

Konstruktivismus – umělecký směr 20. století objevující se v malířství a architektuře, který zdůrazňuje účelnost a přehlednost, odmítá povrchní zdobivost, přeceňuje význam konstrukce a nepřihlíží dostatečně k ostatním složkám důležitým pro architekturu, například k formě.

Kubismus – umělecký formalistický směr uplatňující se hlavně v malířství, sochařství a architektuře 20. století snažící se nezpodobovat věci tak, jak je vidíme, ale převádět je do základních geometrických ploch a tvarů.

Kurzíva – tiskové ležaté písmo s typy podobnějšími běžnému psanému písmu.

Lettrismus - výtvarné a literární hnutí inspirující se tvarem jednotlivých liter.

Majuskule – písmeno velké abecedy, písmo složené jen z písmen velké abecedy, písmo psané v dvouřádkové osnově (tj. všechny litery jsou stejně velké, takže je lze napsat mezi dvě rovnoběžné linky).

Minuskule – malé písmeno, malá písmena abecedy, písmo psané v čtyřřádkové osnově.

Op-art – směr moderního výtvarného umění využívající geometrických prvků, opticky výrazných a kontrastních.

Papyrus – výrobek z tenkých plátků dřeně rostliny s názvem šáchor, které byly kladeny ve dvou vrstvách na sebe a slisovány, takže vznikl až několik metrů dlouhý pruh, na který se v starověkém Egyptě psalo a který byl stáčen do svitků.

Piktogram - grafický znak znázorňující pojem nebo sdělení obrazově (např. dopravní značky).

Pop-art – směr moderního výtvarného umění inspirující se současnou městskou civilizací, zejména reklamou, populárním obrázkovými časopisy- comics, zdůrazňující všední náměty a hojně užívající zveličených forem.

Renesance – kulturní hnutí spojené s rozkvětem umění a věd, vzniklé v Itálii, které se opíralo o antickou kulturu a usilovalo o její obrodu. Umělecký styl tohoto období usilovalo o návrat k antické dokonalosti obohacené novými prvky, zejména perspektivou a vědecktějšími studii skutečnosti (anatomie).

Serif - (nepřesně **patka**) je strukturální detail v typografii, který na znacích některých písem (takzvaná serifová nebo též patková písma) tvoří příčné ukončení některých tahů.

Surrealismus – umělecký směr vzniklý ve 20. letech 20. století ve Francii jako reakce na první světovou válku, vycházející z podvědomých duševních pochodů, fantastických představ a snů. Více či méně přehlízející logická schémata, důvěřující spíše náhodě, od níž očekává překvapivé obrazy.

Seznam obrázků

Obrázek 1: Hieforlyfy

Obrázek 2: Písmo hieratické

Obrázek 3: Písmo démotické

Obrázek 4: Klínové písmo

Obrázek 5: Lineární písmo A

Obrázek 6: Stará čínská kaligrafie

Obrázek 7: Hebrejské písmo

Obrázek 8: Kvadratická kapitála

Obrázek 9: Rustická kapitála

Obrázek 10: Unciála

Obrázek 11: Polounciála

Obrázek 12: Karolínská minuskule

Obrázek 13: Koláž Pabla Picassa

Obrázek 14: Koláž Jiřího Koláře

Obrázek 15: Koláž Eduarda Ovčáčka

Obrázek 16: „Novinová asambláž“, žáci 4. třídy

Obrázek 17: „Zvířecí podpisy“, chlapec 3. třída

Obrázek 18: „Zvířecí podpisy“, dívka 3. třída

Obrázek 19: „Rozstříhej a znovu slož!“, dívka 5. třída

Obrázek 20: „Po stopách písmenka“

Obrázek 21: „Po stopách písmenka“, dívka 5. třída

Obrázek 22: „Písmena v síti“

Obrázek 23: „Písmena v síti“, dívka 5. třída

Obrázek 24: „Tajná zpráva“

Obrázek 25: „Poznáš, čím jsme byli dřív?“

Obrázek 26: „Poznáš, čím jsme byli dřív?“, chlapec 4. třída

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ukázka vyplněného dotazníku

Příloha č. 2: Ukázky dětských prací

Příloha č. 3: Ukázky vlastní tvorby s využitím písma

Seznam obrázků v příloze

Obrázek 1: „Novinová asambláž“, žáci 4. třídy

Obrázek 2: „Novinová asambláž“, žáci 4. třídy

Obrázek 3: „Písmena v síti“

Obrázek 4: „Písmena v síti“, dívka 5. třída

Obrázek 5: „Zvířecí podpisy“, dívka 5. třída

Obrázek 6: „Zvířecí podpisy“, dívka 3. třída

Obrázek 7: „Zvířecí podpisy“, chlapec 3. třída

Obrázek 8: „Rozstříhej a znovu slož!“ ,chlapec 5. třída

Obrázek 9: „Rozstříhej a znovu slož!“ ,dívka 5. třída

Obrázek 10: „Po stopách písmena“, dívka 3. třída

Obrázek 11: „Po stopách písmena“, dívka 3. třída

Obrázek 12: „Poznáš, čím jsme byli dřív?“ ,dívka 4. třída

Obrázek 13: Ukázka písma

Obrázek 14: Symetrie a asymetrie

Obrázek 15: Symetrie a asymetrie

Obrázek 16: Text vepsaný do tvaru

Obrázek 17: Proměna tvaru

Obrázek 18: Grotesk a stuhové písmo

Obrázek 19: Směrová orientace prvků – dynamické uspořádání

Seznam zkratk

VV – výtvarná výchova

ZŠ – základní škola

RVP – rámcový vzdělávací program

ŠVP – školní vzdělávací program

VP ZŠ – vzdělávací program základní škola

MŠMT – ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Příloha č. 1: Ukázka vyplněného dotazníku

Dobrý den,

mé jméno je Marcela Veisová, jsem studentkou Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci, obor Učitelství pro 1. stupeň ZŠ. Touto cestou si Vás dovoluji oslovit a požádat o vyplnění dotazníku. Získané údaje budou sloužit jako podklad pro výzkum zaměřený na využití písma ve výtvarné výchově na 1. stupni ZŠ.

1. Jaké techniky nejčastěji využíváte v hodinách výtvarné výchovy (dále jen VV)?
Zakroužkujte a uveďte pořadí číslicí 1 – 5.

- (a) ...4... kresba
- (b) ...1... malba
- (c) ...5... grafika
- (d) ...2... prostorová tvorba
- (e) ...3... jiné (uveďte) ...*konstrukce*.....

2. Využíváte v hodinách VV tvarovosti písma (např. předtištěné písmo, hra s převracením písma, tvorba písma různými technikami...?) Pokud ne, pokračujte otázkou číslo 6.

- a) ano, často
- (b) ano, občas
- c) velmi zřídka
- d) vůbec ne

3. Kterou techniku využíváte v hodinách, kde s dětmi pracujete s písmem?

- (a) vpisování textu do tvaru
- (b) zmizíková rezerva
- (c) novinová koláž
- (d) plakát
- (e) razítkování z brambor
- (f) vosková rezerva
- g) muchláz
- h) plastika
- i) exlibris
- j) psaní přírodním materiálem
- k) jiné (uveďte) .....

4. Odkud čerpáte náměty pro výtvarné úkoly s písmem?

- (a) z literatury, časopisů
- (b) z médií
- c) od kolegů
- d) z předchozí praxe
- (e) z děl výtvarných umělců
- (f) vlastní náměty
- g) jiné (uveďte) ...*škola*.....

5. Označte důvody, proč využíváte písmo v hodinách VV?

- a) žáci písmo využívají téměř v každém předmětu, proč ne i ve VV
- b) je jednoduché, snadno dostupné (nenáročná příprava materiálu)
- (c) žáci to baví, s písmem pracují z jiného pohledu než v jiných hodinách
- d) jiný důvod .....

6. Označte důvody, proč nevyužíváte písmo v hodinách VV?
- a) nemám žádné náměty pro práci s písmem
  - b) proto, že ho využívají téměř ve všech předmětech, měli by se od něho oprostít alespoň ve VV
  - c) žáci to nebaví, úkoly s písmem jsou pro ně nezábavné
  - d) jiný důvod .....
7. Myslíte si, že je kolem nás dostačující množství námětů pro výtvarné úkoly s písmem?
- ☒ a) určitě ano
  - b) velmi málo
  - c) vůbec ne
  - d) jiná odpověď .....
8. Setkal/-a jste se ve své praxi s nějakými metodickými listy pro výtvarné úkoly s písmem?
- a) ano
  - b) ano, dokonce i nějaké vlastním
  - ☒ c) ne, nikdy
  - d) jiná odpověď .....
9. Uvítal/-a byste takové metodické listy s výtvarnými úkoly?
- ☒ a) ano, určitě
  - b) myslím, že ani ne
  - c) jiná odpověď .....

- a) Pohlaví: a) muž
☒ b) žena
- b) Uveďte počet let Vaší praxe, kdy se věnujete výuce VV: 30.....
- c) Máte kvalifikaci pro učitelství 1. stupně? a) ano
☒ b) ne
- d) Máte specializaci v oboru VV? a) ano
☒ b) ne
- e) Kraj, v němž je umístěna škola, na níž pedagogicky působíte: a) Liberecký
☒ b) Středočeský

Srdečně děkuji za Váš čas, věnovaný tomuto dotazníku.
Pokud budete mít zájem o výsledky tohoto výzkumu a zpracované metodické listy, uveďte e-mail pro zaslání .....

Dne 16. 10. 2008

Veisová Marcela, studentka NŠ

Příloha č. 2: Ukázky dětských prací

Obrázek 1: „Novinová asambláž“, žáci 4. třídy

Obrázek 2: „Novinová asambláž“, žáci 4. třídy

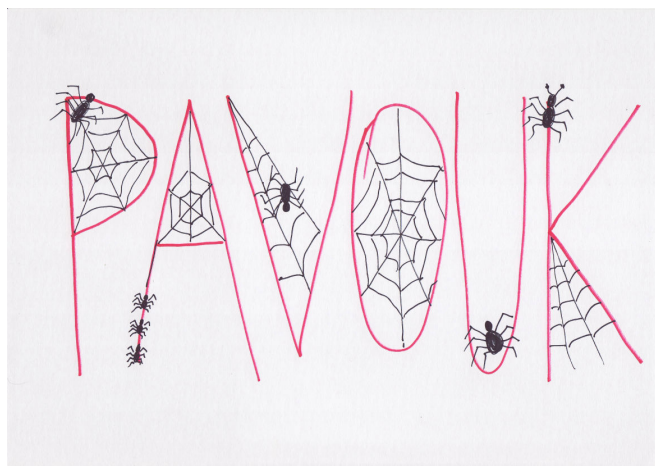

Obrázek 3: „Písmena v síti“

Obrázek 4: „Písmena v síti“, dívka 5. třída

Obrázek 5: „Zvířecí podpisy“, dívka 5. třída

Obrázek 6: „Zvířecí podpisy“, dívka 3. třída

Obrázek 7: „Zvířecí podpisy“, chlapec 3. třída

Obrázek 8: „Rozstříhej a znovu slož!“, chlapec 5. třída

Obrázek 9: „Rozstříhej a znovu slož!“, dívka 5. třída

Obrázek 10: „Po stopách písmenka“, chlapec 3. třída

Obrázek 11: „Po stopách písmenka“, dívka 3. třída

Obrázek 12: „Poznáš, čím jsme byli dřív?“, dívka 4. třída

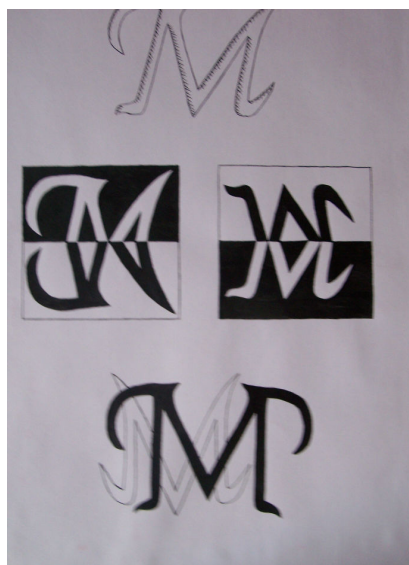
Příloha č. 3: Ukázka vlastních prací s využitím písma

Obrázek 13: Ukázka písma

Obrázek 14: Symetrie a asymetrie

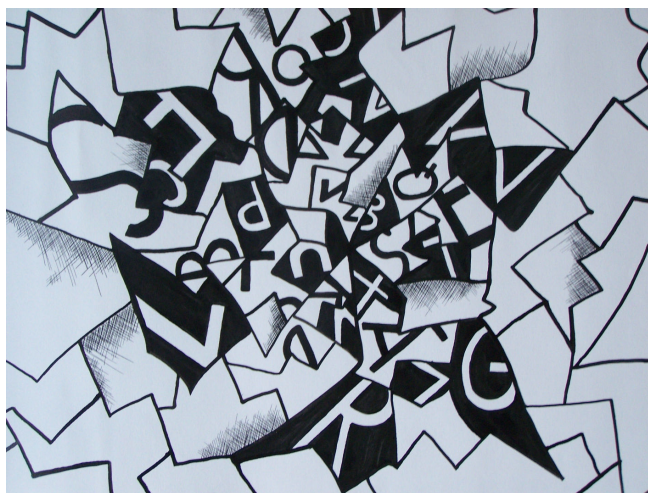

Obrázek 15: Symetrie a asymetrie

Obrázek 16: Text vepsaný do tvaru

Obrázek 17: Proměna tvaru

Obrázek 18: Grotesk a stuhové písmo

Obrázek 19: Směrová orientace prvků – dynamické uspořádání